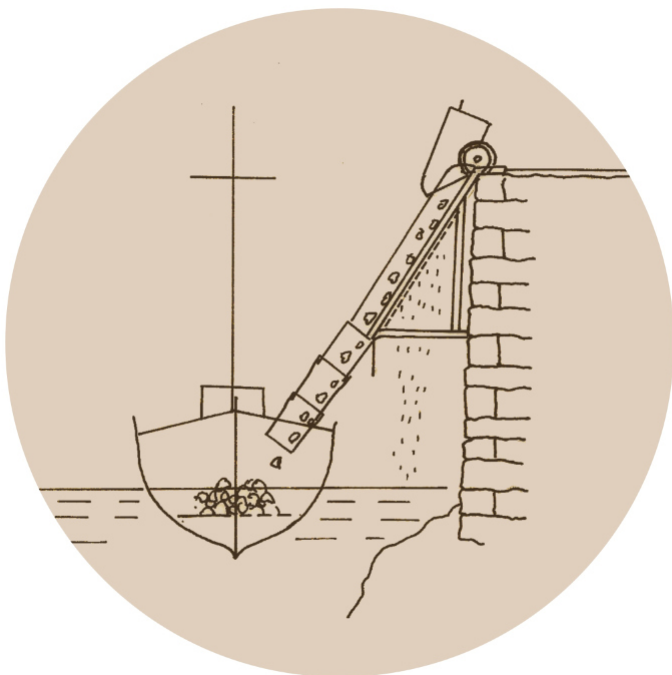

ΚΕΝΤΡΟ ΣΕΡΙΦΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
Συμπόσιο

Σέριφος: από τον Περσέα στο σήμερα

24 Μαΐου 2025 | Μουσείο Ιστορίας Πανεπιστημίου Αθηνών

ΠΡΟΣΧΕΔΙΟ

ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ΕΙΣΗΓΗΣΕΩΝ [v.0.4]

Τον Μάιο του '25, στην ισόγεια αίθουσα του Μουσείου Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, στην Πλάκα, πραγματοποιήθηκε το πρώτο συμπόσιο με αντικείμενο αποκλειστικά το νησί της Σερίφου, παρουσία ακαδημαϊκών, επιστημόνων, καλλιτεχνών, εκπροσώπων της δημοτικής αρχής, της εφορίας αρχαιοτήτων Κυκλάδων, των τοπικών συλλόγων, μη-κερδοσκοπικών οργανισμών και πλήθους κόσμου.

Μέλημα του συμποσίου ήταν να γίνει μια πρώτη συζήτηση γύρω από κάποια επιστημονικά και καλλιτεχνικά έργα με σκοπό τη γνωστοποίησή τους και τη γνωριμία μεταξύ των ανθρώπων που δούλευαν ή σκόπευαν να δουλέψουν πάνω στη Σέριφο. Δεδομένου ότι δεν υπήρχε πολιτιστικός οργανισμός που να στοχεύει συστηματικά στη διάσωση και ανάδειξη της ιστορίας του νησιού, το Κέντρο Σεριφιακών Μελετών θα μπορούσε να αποτελέσει έναν φορέα με ερευνητικό πρόσημο για τη συστηματοποίηση και διάχυση της γνώσης.

Σκοπός της συνάντησης δεν ήταν η ενδελεχής παρουσίαση των εργασιών -καθότι σε κάθε εισήγηση αντιστοιχούσαν μόλις 5 λεπτά- αλλά η συνέντευξη των ανθρώπων μέσω της οποίας θα μπορούσαν να αναπτυχθούν μελλοντικά οι συνεργίες μεταξύ επιστημόνων, καλλιτεχνών και φορέων.

Το *Κέντρο Σεριφιακών Μελετών* είναι μία πρωτοβουλία που συντονίζεται από τριμελή ερευνητική επιτροπή και λειτουργεί πιλοτικά στα πλαίσια του Συλλόγου Μεγάλου Λιβαδίου Σερίφου.

Οργανωτική Επιτροπή:

Ορέστης Καραμανλής | Επίκουρος Καθηγητής | Πανεπιστήμιο Αθηνών
Ουρανία Βιζυηνού | Ερευνήτρια | Η εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία
Γιάννης Σπιλάνης | Καθηγητής | Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Γκέλη Δουγέκου | Ταμίας Συλλόγου Μεγάλου Λιβαδίου Σερίφου

© 2025 | <https://serifosstudies.org>

Επιμέλεια: **Ορέστης Καραμανλής, Ουρανία Βιζυηνού**

Συντονισμός πάνελ: **Πολίνα Πρέντου, Βασιλική Πουγκακιώτη, Νταλία Ρουμελιώτη, Γιάννης Σπιλάνης, Ορέστης Καραμανλής**

Δ.Σ. Συλλόγου Μεγάλου Λιβαδίου Σερίφου: **Άννα Ταβουλάρη, Παναγιώτης Μαγουλάς, Χρήστος Φάνης, Γκέλη Δουγέκου, Σταύρος Χαιρέτας**

Σέριφος: Από τον Περσέα στο σήμερα | Αθήνα 24.5.2025
Μουσείο Ιστορίας Πανεπιστημίου Αθηνών

Βιομηχανική Ιστορία

Λήδα Παπαστεφανάκη | *Μεταλλευτικές επιχειρήσεις και εργασία στη Σέριφο, 19ος-20ος αιώνας*

Βασιλική Πουγκακιώτη | *Η προστασία και ανάδειξη του μεταλλευτικού τοπίου στη ΝΔ Σέριφο*

Γιάννης Αβραμίδης | *Η Σέριφος και η παγκόσμια κληρονομιά: Η οπτική του World Monuments Fund*

Δημήτρης Καλιαμπάκος | *Η απεργία των μεταλλωρύχων της Σερίφου του 1916 υπό το πρίσμα των μεγάλων αγώνων των μεταλλωρύχων στον κόσμο στις αρχές του 20ου αι. Οι μεταλλωρύχοι της Σερίφου και το αποτύπωμά τους στη σημερινή κοινωνία*

Βιομηχανική Ιστορία / Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά

Νίκος Μπελαβίλας | *Ένας μεταλλειολόγος στη Σέριφο στα 1960 - Αντώνης Ζ. Φραγκίσκος*

Jacob Moe | *Εξόρυξη στις Κυκλάδες: Αρχαιική και καλλιτεχνική έρευνα στη Σέριφο*

Αλεξάνδρα Χριστακάκη | *Στα σπλάχνα της Σερίφου*

Ευάγγελος Λάσκαρης | *Μιλώντας Σερφιώτικα: Μια αναφορά στη Σερφιώτικη ντοπιολαλιά*

Χρήστος Λούκος | *Ο κατάλογος του δημοτικού αρχείου / κοινοτήτων Σερίφου*

Θοδωρής Λιβάνιος | *Ιστορικές και λαογραφικές έρευνες στη Σέριφο*

Αρχαιολογία

Γεώργιος Γαβαλάς | *Περί των αρχαιοτήτων της Σερίφου*

Ουρανία Βιζυηνού | *Εντοπισμός αρχαίων θέσεων στη Σέριφο*

Μαριάνθη Λιβανίου | *Ο ρόλος της Σερίφου στο δίκτυο μεταλλουργίας της πρώιμης εποχής του χαλκού στο Αιγαίο (3.200 – 2.000 π.Χ.)*

Σοφία Μαθιουδάκη | *Εξελίξεις στις εικονιστικές παραστάσεις του μύθου της Μέδουσας και του Περσέα: Από την αριστοκρατία στη δημοκρατία*

Ελένη Λιβανίου - Ροβίθη, Φλώρα Ροβίθη | *Άγνωστες πτυχές του μύθου του Περσέα*

Αρχιτεκτονική / Χωροταξία

Μαίρη Τζιράκη | *Χωροταξικός σχεδιασμός και τουρισμός στο Δήμο Σερίφου*

Καίτη Δημητσάντου -Κρεμέζη | *Ο αρχιτεκτονικός χαρακτήρας της Σερίφου*

Βίκυ Πριβαρτιτσιάνη | *Στέρφα Γη: Μεθερμηνεύοντας το μεταλλευτικό τοπίο της Σερίφου*

Τέχνες

Θένια Αντωνιάδου | *Mine the Cycladic body*

Τζώρτζια Μάγγου Τουλιάτου | *Σύγχρονη τέχνη και η πηγή στη Σέριφο*

Jeffrey Benjamin | *Τα Χρώματα της Σερίφου*

Μαίρη Κόντζογλου | *Η Σέριφος είναι έμπνευση*

Χανιώτη Άννα | *Ο παππούς μου ο Βασίλης από το Μεγάλο Λιβάδι*

Βασίλειος Γαλουτζής, Έλλη Λιδωρικιώτη | *Σερίφιος βάτραχος*

Λήδα Παπαστεφανάκη

Μεταλλευτικές επιχειρήσεις και εργασία στη Σέριφο, 19ος-20ος αιώνας

Η ερευνητική μου ενασχόληση με τις μεταλλευτικές επιχειρήσεις και την εργασία στα μεταλλεία της Σερίφου κατά τον 19ο και 20ό αιώνα εκκινεί από το 2002. Από τότε και έως σήμερα η ερευνητική μου δραστηριότητα για τα μεταλλεία της Σερίφου αποτυπώνεται σε μια σειρά επιστημονικών δημοσιεύσεων:

1. 2017 Λ. Παπαστεφανάκη, Η φλέβα της γης. Τα μεταλλεία της Ελλάδας, 19ος-20ός αιώνας, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα 2017.
2. 2005 Λ. Παπαστεφανάκη, Εξορυκτικές επιχειρήσεις και εργασία. Η περίπτωση του Αιγαίου (1860-1960), στο Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου Ιστορικά Μεταλλεία στο Αιγαίο, 19ος-20ος αιώνας, Μήλος 3-5.10.2003, ΕΜΠ / Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών - Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, Αθήνα 2005, σ. 27-47.
3. 2009 Ν. Μπελαβίλας & Λ. Παπαστεφανάκη (επιμ.), Ορυχεία στο Αιγαίο. Βιομηχανική αρχαιολογία στην Ελλάδα, Μέλισσα, Αθήνα 2009.
4. 2009 Λ. Παπαστεφανάκη, Οικονομικές και κοινωνικές μεταβολές στο Αιγαίο, 19ος-20ός αιώνας: το παράδειγμα των ορυχείων, στο Ν. Μπελαβίλας, Λ. Παπαστεφανάκη (επιμ.), Ορυχεία στο Αιγαίο. Βιομηχανική αρχαιολογία στην Ελλάδα, Μέλισσα, Αθήνα 2009, σ. 36-55.
5. 2009 (μαζί με Ν. Μπελαβίλα & Α. Φραγκίσκο) συγγραφή του κεφαλαίου «Σέριφος», στο Ν. Μπελαβίλας, Λ.

Παπαστεφανάκη (επιμ.), Ορυχεία στο Αιγαίο. Βιομηχανική αρχαιολογία στην Ελλάδα, Μέλισσα, Αθήνα 2009, σ. 92-109.

6. 2012 Λ. Παπαστεφανάκη, Από τα ορυκτά για το Γ' Ράιχ στα ορυκτά για την «άμυνα της Δύσεως». Η εξορυκτική δραστηριότητα στην Ελλάδα, 1941-1966, Τα Ιστορικά 57, Δεκέμβριος 2012, σ. 367-408.
7. 2016 Leda Papastefanaki, Mining engineers, industrial modernization and politics in Greece, 1870-1940, The Historical Review / La Revue Historique 13, 2016, 71-115. DOI: <https://doi.org/10.12681/hr.11557>
8. 2020 Leda Papastefanaki, Family, Gender, and Labour in the Greek Mines, 1860–1940, International Review of Social History 65/2, August 2020, σ. 267-288, DOI: <https://doi.org/10.1017/S0020859019000580>
9. 2022 Leda Papastefanaki, Société des Mines de Seriphos et de Spiliazaza (au Laurium) S.A., Entreprises Françaises en Grèce 1850-1960, <https://efeg.efa.gr/fr/node/103> (2022)
10. 2023 Leda Papastefanaki, Les entreprises minières françaises en Grèce, c. 1860 - c. 1940, Bulletin de correspondance hellénique moderne et contemporain 8, 2023, σ. 35-65. DOI: <https://doi.org/10.4000/130w7>

Βασιλική Πουγκακιώτη **Η προστασία και ανάδειξη του μεταλλευτικού τοπίου** **στη ΝΔ Σέριφο**

Ερευνητική ομάδα του προγράμματος «Μεταλλεία Σερύφου.
Τεκμηρίωση, αποτίμηση και προτάσεις θεσμικής προστασίας, διάσωσης
και ανάδειξης των μεταλλευτικών μνημείων και τοπίων», ΕΜΠ, 2024.
Εισήγηση εκ μέρους της ερευνητικής ομάδας ΕΜΠ.

Η έρευνα «Μεταλλεία Σερύφου: Τεκμηρίωση, αποτίμηση και προτάσεις θεσμικής προστασίας, διάσωσης και ανάδειξης των μεταλλευτικών μνημείων και τοπίων», που ανατέθηκε από τον Δήμο Σερύφου στο Εργαστήριο Αστικού Περιβάλλοντος του Τομέα Πολεοδομίας και Χωροταξίας της Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου τον Μάρτιο του 2024, αποτελεί μία ολοκληρωμένη πρόταση προστασίας των μεταλλευτικών εγκαταστάσεων και τοπίων της ΝΔ Σερύφου. Η έρευνα εστιάζει στην τεκμηρίωση και αποτίμηση της τρέχουσας κατάστασης, καθώς και στην ανάπτυξη συγκεκριμένων προτάσεων για τη θεσμική προστασία, τη διάσωση και την ανάδειξη αυτών των ιδιαίτερα σημαντικών για την ιστορία του τόπου μνημείων.

Η εκμετάλλευση των ορυκτών στη Σέριφο ξεκίνησε κατά την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού με ενδείξεις μεταλλευτικής δραστηριότητας που συνεχίστηκαν έως τον Μεσαίωνα. Κατά τον 19ο αιώνα και τον Μεσοπόλεμο η Σέριφος υπήρξε το κέντρο της μεγαλύτερης μεταλλευτικής δραστηριότητας στο νησιωτικό Αιγαίο. Η περίοδος από το 1870 έως το 1965 χαρακτηρίζεται από έντονη βιομηχανική δραστηριότητα, με τη δημιουργία σημαντικών βιομηχανικών συγκροτημάτων γύρω από το Μέγα Λιβάδι και τον Κουταλά. Αυτά τα συγκροτήματα περιλάμβαναν μεταλλευτικές στοές, εργαστήρια, σιδηρουργεία, μηχανουργεία, σιδηροδρομικές ράγες και τις εμβληματικές

σκάλες φόρτωσης. Η μεταλλευτική δραστηριότητα στη Σέριφο κατέχει εξέχουσα σημασία για τη βιομηχανική αρχαιολογία και την κοινωνική και οικονομική ιστορία της Ελλάδας και της Μεσογείου. Οι εγκαταστάσεις και το τοπίο αποτελούν σημαντικά αξιοθέατα του νησιού, προσφέροντας ένα μοναδικό μείγμα ιστορικών καταλοίπων και άγριας φυσικής ομορφιάς.

Οι αρχαιότητες της Σερύφου, που χρονολογούνται από την Εποχή του Χαλκού έως τον Μεσαίωνα, παραμένουν σε μεγάλο βαθμό άγνωστες και κατεστραμμένες. Ωστόσο, το μεταλλευτικό τοπίο και οι εγκαταστάσεις του 19ου-20ου αι. αποτελούν σήμερα το κύριο αξιοθέατο του νησιού, διαμορφώνουν τον χαρακτήρα του και αφηγούνται την ιστορία του. Η έρευνα περιλαμβάνει λεπτομερή καταγραφή και αποτίμηση των μεταλλευτικών μνημείων και τοπίων, με ιδιαίτερη έμφαση στις περιοχές του Μεγάλου Λιβαδιού και του Κουταλά. Η μελέτη εξετάζει τις χωρικές διαστάσεις των μεταλλείων, τις υπόγειες στοές, τα επίπεδα μεταφοράς και τις εγκαταστάσεις φόρτωσης. Επιπλέον, γίνεται αναφορά σε σημαντικά κτίρια και εγκαταστάσεις, όπως το διοικητήριο του Μεγάλου Λιβαδιού, οι εργατικές κατοικίες, τα εργαστήρια και τα ιαματικά λουτρά. Η κατάσταση διατήρησης των αρχιτεκτονικών και χωρικών καταλοίπων ποικίλλει, με ορισμένα να σώζονται σε σχετικά καλή κατάσταση, ενώ άλλα να αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα φθοράς με έντονο τον κίνδυνο επικείμενης κατάρρευσης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η εμβληματική σκάλα φόρτωσης στο Μέγα Λιβάδι, η οποία παρουσιάζει σημαντικά προβλήματα ετοιμορροπίας και χρίζει άμεσων σωστικών - στερεωτικών επεμβάσεων.

Η ερευνητική ομάδα προτείνει ένα ολοκληρωμένο σενάριο για τη Σέριφο του 21ου αιώνα με την προστασία και ανάδειξη των μεταλλείων, βασισμένο σε επιτυχημένα

παραδείγματα από άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Η στρατηγική ανάδειξης των μεταλλευτικών τόπων και μνημείων περιλαμβάνει τη δημιουργία ενός δικτύου κλειστών και υπαίθριων μουσείων (open-air museum), καθώς και ενός μεγάλου πάρκου τοπίου (land park). Το Μουσείο Μεταλλείων Σερίφου προτείνεται να στεγαστεί στο υπό αναστήλωση Διοικητήριο/Έπαυλη Γκρώμαν στο Μέγα Λιβάδι, όπου θα παρουσιάζεται η ιστορία της μεταλλευτικής δραστηριότητας του νησιού. Παράλληλα, προτείνεται η δημιουργία ενός δικτύου τοπίων και διαδρομών που θα συνδέουν τους κύριους μουσειακούς πόλους και θα αναδεικνύουν τα μεταλλευτικά μνημεία και το φυσικό τοπίο της περιοχής συμβάλλοντας στην προβολή της ιστορίας και του πολιτισμού της. Στόχος είναι η μετατροπή του ιστορικού αποθέματος των εγκαταστάσεων σε πλεονέκτημα για τη Σέριφο με σεβασμό στο περιβάλλον και την τοπική κοινωνία. Η ανάδειξη των μεταλλείων μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού, προσελκύοντας επισκέπτες και δημιουργώντας νέες οικονομικές ευκαιρίες για το νησί.

Η στρατηγική διάσωσης των μεταλλευτικών μνημείων περιλαμβάνει σωστικές επεμβάσεις στη σκάλα φόρτωσης Μεγάλου Λιβαδιού, σε κτίρια και εγκαταστάσεις, καθώς και στο εκτεταμένο δίκτυο μεταφοράς. Οι επεμβάσεις αυτές στοχεύουν στην αποκατάσταση, τη συντήρηση και ανάδειξη των μνημείων.

Ιδιαίτερα σημαντική κρίνεται η οριοθέτηση και η θεσμική προστασία του Ιστορικού Τόπου Μεταλλείων Σερίφου και των αρχαιολογικών χώρων. Μετά από ενδελεχή μελέτη και χαρτογράφηση των περιοχών και σημείων ενδιαφέροντος, προτείνονται τρεις τύποι ζωνών προστασίας: α) ζώνη απόλυτης προστασίας, β) ζώνη Α και γ) ζώνη Β προστασίας, καθώς και περιοχές περιορισμένης έκτασης

απόλυτης προστασίας για την αποτελεσματική διαχείριση και ανάδειξη των μνημείων.

Τέλος, η έρευνα υπογραμμίζει την επιτακτική ανάγκη εφαρμογής άμεσων ενεργειών για την προστασία και ανάδειξη των μεταλλείων της Σερίφου. Η δημιουργία ενός νησιωτικού αρχαιολογικού - ιστορικού μεταλλευτικού πάρκου αποτελεί ένα φιλόδοξο αλλά εφικτό στόχο, που μπορεί να συμβάλει στην οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη του νησιού. Η συνεργασία μεταξύ της τοπικής αυτοδιοίκησης, της επιστημονικής κοινότητας και της τοπικής κοινωνίας είναι απαραίτητη για την υλοποίηση αυτού του οράματος. Η διατήρηση και ανάδειξη της μεταλλευτικής κληρονομιάς της Σερίφου αποτελεί όχι μόνο μια υποχρέωση προς το παρελθόν αλλά και μια επένδυση για το μέλλον του νησιού.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Μπελαβίλας Ν. (επιστημονικός υπεύθυνος), Μεταλλεία Σερίφου. Τεκμηρίωση, αποτίμηση και προτάσεις θεσμικής προστασίας, διάσωσης και ανάδειξης των μεταλλευτικών μνημείων και τοπίων, Ερευνητικό πρόγραμμα, ΕΜΠ-Δήμος Σερίφου, 2024. Προσβάσιμο στο <https://www.arch.ntua.gr/index.php/ekdoseis/metalleia-serifoy/>

Γιάννης Αβραμίδης ***Η Σέριφος και η Παγκόσμια Κληρονομιά: Η Οπτική του*** ***World Monuments Fund***

Τον Ιανουάριο του 2025, το World Monuments Fund (WMF, Παγκόσμιο Ταμείο Μνημείων) ανακοίνωσε την ένταξη του Ιστορικού Μεταλλευτικού Τοπίου της Σερύφου στο πρόγραμμα World Monuments Watch. Το WMF είναι ο κύριος ανεξάρτητος οργανισμός αφιερωμένος στην προστασία των πιο πολύτιμων τόπων διεθνώς, με 60 χρόνια δράσης στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ιδρύθηκε το 1965 και έκτοτε έχει συμβάλει στην προστασία περισσότερων από 700 μνημείων σε 112 χώρες.

Στην Ελλάδα το WMF έχει συμβάλει σε επιλεγμένα έργα μέχρι σήμερα, όπως η αποκατάσταση της Συναγωγής Ετζ Χαγίμ στα Χανιά (1996-99), της Συναγωγής Καχάλ Σαλόμ στη Ρόδο (2001-04), η συντήρηση ψηφιδωτών στην Αρχαία Μεσσήνη και μελέτες για ομάδα ιστορικών εκκλησιών στη Λέσβο. Επίσης, την περίοδο 2016-17 το WMF προσέφερε το μεγαλύτερο τμήμα χρηματοδότησης για την αποκατάσταση του Κουβουκλίου του Παναγίου Τάφου στα Ιεροσόλυμα, έργο που εκτελέστηκε από διεπιστημονική ομάδα του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου.

Με την ανακοίνωση του Ιανουαρίου η Σέριφος έγινε το ένατο ελληνικό μνημείο στην ιστορία του προγράμματος Watch από το 1996. Το World Monuments Watch είναι ένα διετές πρόγραμμα που αναδεικνύει 25 ιστορικούς τόπους παγκοσμίως, οι οποίοι αντιμετωπίζουν προκλήσεις, αλλά έχουν τη δυνατότητα να επιφέρουν θετικό κοινωνικό αντίκτυπο μέσω της προστασίας τους. Μέσω του προγράμματος το WMF έχει επενδύσει πάνω από 120 εκατομμύρια δολάρια σε έργα προστασίας,

κινητοποιώντας επιπλέον 310 εκατομμύρια δολάρια από άλλες πηγές.

Η προσέγγιση του WMF για τη Σέριφο εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο της προστασίας της βιομηχανικής κληρονομιάς παγκοσμίως. Τα βιομηχανικά μνημεία δεν είναι απλώς μεμονωμένα κτίρια ή εγκαταστάσεις, αλλά συστήματα και τοπία που αντανakλούν την ανθρώπινη εργασία, την ιστορία της τεχνολογικής εξέλιξης και τις κοινωνικές σχέσεις που διαμόρφωσαν τη σύγχρονη ζωή και οικονομία κάθε τόπου. Η διεθνής εμπειρία δείχνει ότι η ακεραιότητα ενός τέτοιου μνημείου είναι κρίσιμη για την πλήρη κατανόηση της σημασίας του: μόνο όταν διατηρείται η συνοχή μεταξύ των επιμέρους στοιχείων (εγκαταστάσεων, εξοπλισμού, υποδομών, και του ευρύτερου τοπίου) μπορεί να αναδειχθεί η αλληλεπίδραση ανθρώπου, τεχνολογίας, και φυσικού περιβάλλοντος.

Στο πεδίο της πολιτιστικής κληρονομιάς διεθνώς, η διαχείριση της βιομηχανικής κληρονομιάς βασίζεται σε τρεις αρχές: στην αναγνώριση της αξίας των καταλοίπων, όχι μόνο ως απτά μνημεία, αλλά και ως φορείς μνήμης και ταυτότητας· στη συνεργασία με την τοπική κοινότητα ως προϋπόθεση για τη βιώσιμη προστασία· και στην ανάπτυξη στρατηγικών που συνδυάζουν την προστασία με τη συμβατή σύγχρονη χρήση.

Στην περίπτωση της Σερύφου, το WMF στοχεύει να εφαρμόσει τις ίδιες αρχές. Ο οργανισμός επιδιώκει την προστασία των υλικών καταλοίπων της εξόρυξης, ξεκινώντας από τα πιο ευάλωτα και συμβολικά στοιχεία, όπως είναι η Σκάλα Φόρτωσης του Μεγάλου Λιβαδίου, την ενίσχυση του ρόλου τους στην τοπική κοινωνία, και τη διάδοση της γνώσης σχετικά με την αξία της βιομηχανικής κληρονομιάς.

Για την επίτευξη αυτών των στόχων, το WMF συνεργάζεται με τους φορείς της υποψηφιότητας στο πρόγραμμα Watch: το Εργαστήριο Αστικού Περιβάλλοντος του ΕΜΠ, το Εργαστήριο Τοπικής και Νησιωτικής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Αιγαίου, και τον Σύλλογο Μεγάλου Λιβαδίου Σερίφου. Η επιτυχής ένταξη του μεταλλευτικού τοπίου στο πρόγραμμα Watch οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην αγωνία και τις πρωτοβουλίες της τοπικής κοινότητας για τη διάσωση αυτής της κληρονομιάς. Το WMF προσβλέπει επίσης στη στήριξη του Δημάρχου και της Δημοτικής Αρχής, καθώς η ενεργή συμμετοχή της τοπικής αυτοδιοίκησης θα αποτελέσει ουσιώδη παράγοντα.

Τα προσδοκώμενα οφέλη από αυτήν την προσέγγιση είναι πολλαπλά: προστασία της αναντικατάστατης βιομηχανικής κληρονομιάς, ενίσχυση των ευκαιριών πολιτιστικού τουρισμού που θα διαφοροποιούσαν τη Σέριφο στην αγορά, βιώσιμες οικονομικές ευκαιρίες για την τοπική κοινότητα και ενίσχυση της αίσθησης του τόπου και της πολιτιστικής ταυτότητας για όλους τους κατοίκους του νησιού.

Ήδη σήμερα (Μάιος 2025) η ένταξη στο πρόγραμμα Watch έχει αποφέρει αποτελέσματα: η υπόθεση της προστασίας του μεταλλευτικού τοπίου έχει λάβει σημαντική δημοσιότητα, οι αρμόδιες υπηρεσίες εξετάζουν τη σχετική μελέτη του ΕΜΠ, και το WMF έχει εξασφαλίσει μια αρχική χρηματοδότηση. Παράλληλα, οι σύλλογοι του νησιού συσπειρώνονται γύρω από την προστασία του μνημειακού τοπίου, στοιχείο που ενισχύει την προοπτική βιωσιμότητας της προσπάθειας.

Καθώς το WMF συμπληρώνει φέτος 60 χρόνια δράσης, συνεχίζει να εργάζεται για την προστασία σημαντικών μνημείων παγκοσμίως. Στη Σέριφο το WMF προσδοκά σε γόνιμη συνεργασία για την προστασία του ιδιαίτερου

βιομηχανικού τοπίου που θα ωφελήσει τόσο το νησί όσο και τους πολλούς φιλοξενούμενους του.

Δημήτρης Καλιαμπάκος

***Η απεργία των μεταλλωρύχων της Σερίφου του 1916
υπό το πρίσμα των μεγάλων αγώνων των
μεταλλωρύχων στον κόσμο στις αρχές του 20ου αι. Οι
μεταλλωρύχοι της Σερίφου και το αποτύπωμά τους
στη σημερινή κοινωνία***

Η απεργία των μεταλλωρύχων της Σερίφου του 1916 υπήρξε κορυφαίο γεγονός του εργατικού κινήματος στη χώρα μας. Το βιβλίο του Κ. Σπέρα, ενός από τους πρωταγωνιστές της απεργίας, έδωσε πλούσια στοιχεία για τις συνθήκες μέσα στις οποίες πραγματοποιήθηκε η εξέγερση των μεταλλωρύχων. Μια ενδιαφέρουσα πλευρά της υπόθεσης αυτής, όμως, παραμένει ελλιπώς φωτισμένη. Οι αρχές του 20ου αιώνα σημαδεύονται από τεράστιες κινητοποιήσεις μεταλλωρύχων στα βασικά κέντρα μεταλλευτικής παραγωγής σε ολόκληρο τον κόσμο. Είναι δε χαρακτηριστικό ότι στην Αμερική η ταραγμένη δεκαετία (1912-1922) που πλαισιώνει την ιστορική χρονιά της απεργίας της Σερίφου σημαδεύτηκε από τους «πολέμους των μεταλλείων» (mine wars). Η μελέτη της απεργίας του 1916 υπό το πρίσμα των κοινών χαρακτηριστικών που παρουσιάζουν οι αγώνες των μεταλλωρύχων σε ολόκληρο τον κόσμο, δίνει μια νέα διάσταση και φωτίζει ιδιαίτερες πλευρές της υπόθεσης. Μάλιστα, η πρόσφατη εργασία του γράφοντος για τη μεγάλη απεργία του 1929 των μεταλλωρύχων του Λαυρίου, στο πλαίσιο της εκδήλωσης για την Ελιά του Συρίγου, του δολοφονημένου απεργού, αποκαλύπτει νέα σταθερά στοιχεία και αναλογίες στις μεγάλες απεργιακές εκρήξεις των μεταλλωρύχων των αρχών του 20ου αιώνα.

Βασική, θεμελιώδης, έλλειψη της κοινωνικής έρευνας στη Σέριφο, αποτελεί και η αποτύπωση της επίδρασης των μεταλλωρύχων σε κάθε πλευρά της κοινωνικής ζωής και του πολιτισμού του νησιού, στην ταυτότητα δηλαδή του

νησιού. Η έλλειψη αυτή τείνει να μεταβληθεί σε οριστική απώλεια, μιας που λίγοι άνθρωποι που είχαν ζήσει το μεταλλείο (και στο μεταλλείο) βρίσκονται πια στη ζωή. Όμως, τίποτε δεν είναι πιο συναρπαστικό σε μια κοινωνία από το ίχνος που αφήνουν πίσω τους οι μεταλλωρύχοι. Ιστορίες, γεγονότα, θρύλοι, ανέκδοτα, τραγούδια, γνωμικά διαμορφώνουν τη συγκλονιστική ταυτότητα των μεταλλωρύχων, των ανθρώπων που δουλεύουν στο όριο του δυνατού και του αδύνατου, των ανθρώπων που όπως λέει ο ποιητής «ζουν με το χέρι του Χάρου στον ώμο» και παρόλα αυτά, όχι μόνο δεν βυθίζονται στην παθητικότητα και τη μοιρολατρία, αλλά αντιπροσωπεύουν ένα ξεχωριστό παράδειγμα κατάφασης και δίψας για ζωή. Οι κάτοικοι της Σερίφου πρέπει να είναι περήφανοι για τους μεταλλωρύχους προγόνους τους. Αλλά αυτό δεν οικοδομείται παρά μόνο μέσα από την επίμονη συλλογή των στοιχείων και από τη συστηματική μελέτη και διάχυσή τους στην τοπική κοινωνία. Άλλως, τα απομεινάρια της μεταλλευτικής δραστηριότητας στο νησί θα μοιάζουν με «πουκάμισο αδειανό», κτίρια και εγκαταστάσεις, σύμβολα χωρίς φωνή που να μιλάει στους σύγχρονους κατοίκους. Οι πρόσφατες ανάλογες εργασίες, όπως αυτή για τους μεταλλωρύχους της Μυκόνου («Μια ιστορία στο Φως») ή αυτή για την προσωπικότητα του μεταλλωρύχου Παναγιώτη Ραφιά στο Λαύριο, με την εξαιρετική υποδοχή που είχαν από τις τοπικές κοινωνίες δείχνουν τον δρόμο. Ας μην ξεχνάμε, επίσης, την υποδοχή που είχε από την τοπική κοινωνία η εκδήλωση «Μεταλλωρύχοι του κόσμου - Ιχνηλατώντας την ταυτότητά τους μέσα από την τέχνη» στη Σέριφο τον Αύγουστο του 2023. Θεωρώ ότι προς την κατεύθυνση αυτή υπάρχει ένας πλούτος εξαιρετικών στοιχείων ταυτότητας για τους Σεριφιώτες και τις Σεριφιώτισσες, που όμως όσο περνάει ο χρόνος γίνεται ολοένα και πιο δύσκολο να ανακτηθούν. Μια πρωτοβουλία για την κάλυψη αυτού του κενού πρέπει να αναληφθεί άμεσα.

Νίκος Μπελαβίλας

Ένας μεταλλειολόγος στη Σέριφο στα 1960 - Αντώνης

Ζ. Φραγκίσκος

«Το 1958-62 ήμουν Μηχανικός στα μεταλλεία Σεριφου. Αν ρωτήσετε τους εβδομηντάρηδες παλιούς μεταλλωρύχους θα με θυμούνται, όπως εγώ θυμάμαι τα χρόνια εκείνα στη Σέριφο την οποία θεωρώ ως δεύτερη πατρίδα» έγραφε ο Αντώνης Ζ. Φραγκίσκος στους δημάρχους της Σεριφου προσπαθώντας να τους πείσει να προχωρήσουν στη διάσωση του ιστορικού πλούτου των μεταλλείων. Από τις τελευταίες φορές που κατέβηκε στη Σέριφο, ήταν το 2004 με τον σκηνοθέτη Νίκο Ελληνικάκη κινηματογραφώντας το ντοκιμαντέρ «Η εποχή των ορυκτών».

Γεννήθηκε το 1928 σε ένα σμυριδοχώρι, έναν τόπο όπου οι άνθρωποι εξόρυσσαν μεταλλεύματα για αιώνες, στην Απείρανθο της Νάξου. Ο πατέρας του ήταν δάσκαλος. Σπούδασε στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, απ' όπου αποφοίτησε το 1953 ως Μηχανικός Μεταλλείων - Μεταλλουργός. Συνέχισε τις σπουδές του στη Μεγάλη Βρετανία, στο Πανεπιστήμιο του Leeds, όπου υποστήριξε τη διδακτορική του διατριβή το 1956.

Επιστρέφοντας στην Ελλάδα, εργάστηκε στα μεταλλεία της Κασσάνδρας στη Χαλκιδική και το 1958 μετακινήθηκε στη Σέριφο, διευθυντής πλέον, σε ηλικία μόλις 30 ετών, των εκεί μεταλλείων. Έζησε για τέσσερα χρόνια στο Μέγα Λιβάδι διευθύνοντας την εξόρυξη, τη μεταφορά και τη φόρτωση, ενώ ταυτόχρονα επιχείρησε να στήσει πειραματικές εγκαταστάσεις εμπλουτισμού σιδηρομεταλλευμάτων στον Κουταλά. Έφυγε από τη Σέριφο το 1962.

Εργαζόμενος παράλληλα σε μεταλλευτικές επιχειρήσεις, ξεκίνησε ακαδημαϊκή σταδιοδρομία στο Πολυτεχνείο. Αρχικά ως υφηγητής και στη συνέχεια, το 1977, εξελέγη καθηγητής στο Τμήμα Μηχανικών Μεταλλείων - Μεταλλουργών. Εκλέχτηκε πρόεδρος του τμήματος, το 1987 αντιπρύτανης και στη συνέχεια πρύτανης. Δίδαξε και προώθησε για περισσότερα από 35 χρόνια την ανάπτυξη τεχνολογιών εμπλουτισμού μεταλλευμάτων με σημαντικές βιομηχανικές εφαρμογές. Από το 1996 ήταν ομότιμος καθηγητής. Όμως δήλωνε κυρίως μηχανικός μεταλλείων.

Διετέλεσε σύμβουλος και διευθυντικό στέλεχος σε πολλούς οργανισμούς, όπως η ΓΕΜΕΕ, η ΕΛΣΙ, η ΕΥΔΑΠ και το ΙΓΜΕ, συμβάλλοντας στην έρευνα και ανάπτυξη της μεταλλευτικής και μεταλλουργικής βιομηχανίας στην Ελλάδα, όπως και τεχνικός σύμβουλος της ΛΑΡΚΟ έως το 2004.

Ο Αντώνης Ζ. Φραγκίσκος δημοσίευσε στη ζωή του πάνω από 60 επιστημονικές εργασίες, έχει συμμετάσχει σε πολλά ελληνικά και διεθνή συνέδρια, είχε εκδώσει 8 διπλώματα ευρεσιτεχνίας και συνέγραψε 5 βιβλία. Γράψαμε μαζί και με τη Λήδα Παπαστεφανάκη το μεγάλο λεύκωμα για τα «Ορυχεία στο Αιγαίο» που εκδόθηκε το 2009. Ο Αντώνης κάλυψε τα επιστημονικά εισαγωγικά κείμενα και τις λεπτομέρειες των τεχνικών της εξόρυξης, των μορφών των μεταλλείων και των ιδιοτήτων των ορυκτών για περισσότερα από τριάντα νησιά, εκατοντάδες μεταλλεία και είδη μεταλλευμάτων. Το τελευταίο του βιβλίο με θέμα τον ορυκτό πλούτο της Ελλάδος δεν πρόλαβε να το τελειώσει. Ο Αντώνης Ζ. Φραγκίσκος έφυγε από τη ζωή κολυμπώντας τον Ιούλιο του 2015.

Είναι ο άνθρωπος που μας ενέπνευσε, που μας έβαλε στον άγνωστο ως τότε κόσμο των μεταλλείων. Στο Λαύριο, στην Απείρανθο και στην Κόρωνο, στην Κέραμο της Χίου, στη

Μήλο, στη Νίσυρο και στο Γυαλί, και εντέλει στη μεγάλη του αγάπη, στη Σέριφο. Και δούλεψε μαζί μας ως το τέλος, αφιερωμένος πλέον από τη στιγμή που σταμάτησε να διδάσκει και να διευθύνει το 1996 και για τα επόμενα είκοσι χρόνια, στην υπόθεση της βιομηχανικής αρχαιολογίας, της διάσωσης της μνήμης των ορυχείων.

Αποτυπώναμε το Διοικητήριο και τη Σκάλα Φόρτωσης μέσα στον χειμώνα με τις λιακάδες των Αλκυονίδων και στο ταβερνάκι της παραλίας μόνοι μας, εμείς στην ίδια ηλικία που ήταν ο ίδιος όταν είχε έρθει στη Σέριφο, εκείνος πλέον βετεράνος, μας διηγόταν ιστορίες από το Μέγα Λιβάδι. Η ζωή στο διοικητήριο, τα σχέδια της «πρόδρομης» όπως την έλεγε και όχι «πιλοτικής», με διόρθωνε, μονάδας εμπλουτισμού. Λάτρευε, έγραφε και μιλούσε πολύ καλά ελληνικά – ο πατέρας του, είπαμε, δάσκαλος. Το καϊκι που έφερνε προμήθειες από τη χώρα, η επίσκεψη της θαλαμηγού των Εμπειρίκων, τα μινεραλάδικα που κινδύνευαν να παρασυσρθούν από τον άνεμο μέσα στον κόλπο, οι πατέντες των τεχνητών για να διορθώσουν ή να κάνουν να δουλέψουν καλύτερα οι γραμμές εξόρυξης, η άγνωστη γλώσσα των μεταλλωρύχων «βουλιαμένα», «τουμπατόρια», τα οικήματα των εργατών, οι τότε εβδομηντάρηδες πρώην μεταλλωρύχοι που τον συναντούσαν και άρχιζαν τις διηγήσεις. Ο σκύλος του, ο «Φιντέλ», που τον συνόδευε στις βόλτες στα μεταλλεία. Ήταν εκείνη τη χρονιά, το 1959, που μπήκαν οι αντάρτες του Φιντέλ Κάστρο στην Αβάνα. Η βαρκούλα για τις βόλτες, ο ξυλόφουρνος της χώρας, το μονοπάτι των μεταλλωρύχων. Ο Αντώνης μας μίλησε πρώτη φορά για τη σκοτεινή ιστορία των Γκρώμαν, την απεργία του 1916.

Επιστρέψαμε με προτροπή του στη Σέριφο πολλές φορές. Γίναμε μάρτυρες του καυγά του με τους προηγούμενους δημάρχους, της ομιλίας του στο Δημοτικό Συμβούλιο - για

το μεγάλο λάθος τους, της αναγνώρισης των «ιδιοκτησιών» στις μεταλλευτικές περιοχές.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Τζεφέρης Π., Αντώνης Ζ. Φραγκίσκος: μηχανικός μεταλλείων τ' Απεράθου. Νεκρολογία, https://www.oryktosploutos.net/2015/07/blog-post_27-22/

Frangisko A.Z., The Effect of Some Surface Active Reagents in the Comminution of Quartz and Limestone. PhD, University of Leeds, 1956.

Κατσιλιέρη Μ., Λούβη Α., Μπελαβίλας Ν., Οικονόμου Α., Τροβά Β., Φραγκίσκος Α.Ζ. και οι σπουδαστές Μαυροκορδάτου Δ. και Μανιατάκος Θ., Μελέτη για υπαίθριο Μουσείο Μεταλλευτικών Δραστηριοτήτων και Ορυκτού Πλούτου Σερίφου, Μάιος 1998, Πολιτιστικό - Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Δήμος Σερίφου, 1998.

Papadimitriou G.D. and Frangiskos A.Z., The Study of Ancient Slags from Serifos στο Yorgos Facorellis, Nikos Zacharias, Kiki Polikreti (eds), Proceedings of the 4th Symposium of the Hellenic Society for Archaeometry, National Hellenic Research Foundation, Athens 28-31 May 2003, 2008, σ. 529-534.

Φραγκίσκος Α.Ζ., Η χερσαία μεταφορά μεταλλευμάτων στα νησιά του Αιγαίου στα χρόνια ωτου «Μεταλλευτικού Πυρετού», στο Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου Ιστορικά Μεταλλεία στο Αιγαίο, 19ος-20ος αιώνας, Μήλος 3-5.10.2003, ΕΜΠ / Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών - Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, Αθήνα 2005.

Jacob Moe

Εξόρυξη στις Κυκλάδες: Αρχαιακή και καλλιτεχνική έρευνα στη Σέριφο

Από τα λατομεία πράσινου μαρμάρου της Τήνου μέχρι τα μεταλλεία της Σερίφου και τα ορυχεία μπεντονίτη της Μήλου, οι πλούσιοι ορυκτοί πόροι των Κυκλάδων έχουν διαμορφώσει το κοινωνικό, πολιτισμικό και φυσικό περιβάλλον των νησιών. Αν και η εξόρυξη ήταν διαδεδομένη στις Κυκλάδες από την αρχαιότητα, η εκμετάλλευση των ορυκτών εντάθηκε και διαφοροποιήθηκε τον 19ο και 20ό αιώνα.

Το 2024-5 το Δίκτυο Αρχιπέλαγος εγκαινιάζει ένα νέο πολυδιάστατο ερευνητικό έργο για να εξερευνήσει και να καταγράψει τις διασυνδεδεμένες πτυχές της εξόρυξης στις Κυκλάδες. Με τίτλο «Εξόρυξη στις Κυκλάδες: Ψηφιακά ίχνη», το έργο εστιάζει στην Αντίπαρο, τη Μήλο, τη Νάξο, τη Σέριφο και την Τήνο – πέντε νησιά διαφορετικής κλίμακας και γεωλογικής σύνθεσης, με σημαντική εξορυκτική δραστηριότητα τους τελευταίους αιώνες. Το έργο αποσκοπεί στη διατήρηση της ιστορικής μνήμης και της πολιτιστικής κληρονομιάς αυτής της δραστηριότητας από τα τέλη του 19ου αιώνα μέχρι σήμερα, ενώ παράλληλα προσφέρει σύγχρονες ερμηνείες μέσω αναθέσεων φωτογραφικών και κινηματογραφικών έργων.

Η παρούσα ανακοίνωση αναδεικνύει την έρευνα που αφορά τη Σέριφο στο πλαίσιο του έργου «Εξόρυξη στις Κυκλάδες: Ψηφιακά ίχνη», που υλοποιείται υπό την αιγίδα και με την οικονομική υποστήριξη του Υπουργείου Πολιτισμού. Το έργο περιλαμβάνει αρχαιακή έρευνα σε διάφορες δημόσιες και ιδιωτικές συλλογές που σχετίζονται με την οπτικοακουστική ιστορία της εξόρυξης σιδήρου στη Σέριφο, καθώς και δύο νέα ψηφιακά έργα τέχνης που ανατέθηκαν από το Δίκτυο Αρχιπέλαγος. Το πρώτο, ένα

δοκίμιο - ταινία της εικαστικού Σοφίας Ντόνα, διερευνά τον ρόλο που έπαιξαν οι γυναίκες στην εργασιακή ιστορία της εξόρυξης ορυκτών στο Μέγα Λιβάδι Σερίφου και τους τρόπους με τους οποίους η κοινοτική μνήμη μετατοπίζεται με την πάροδο του χρόνου. Το δεύτερο έργο, του εικαστικού καλλιτέχνη Ignacio Acosta, έχει τη μορφή ενός φωτογραφικού έργου, που εξερευνά υποδομές εξόρυξης, γεωλογικά χαρακτηριστικά και χώρους κοινοτικής μνήμης στη Σέριφο.

Κατά τη διάρκεια της περιόδου 2024-5, πραγματοποιήθηκε έρευνα σε αρχεία που σχετίζονται με την ιστορία των μεταλλείων της Σερίφου. Ενδεικτικά αναφέρονται το Δημοτικό Αρχείο Σερίφου, το αρχείο του Σωματείου Μεταλλωρύχων Σερίφου, η συλλογή του κ. Θοδωρή Λιβάνιου και το Ιστορικό Αρχείο Κυκλάδων – ΓΑΚ. Σε κάθε περίπτωση πραγματοποιήθηκε έρευνα με οδηγό τους αρχαιακούς καταλόγους όπου υπήρχαν, και μέσω συνεντεύξεων με τους κατόχους των συλλογών. Σε συνεργασία με το Ιστορικό Αρχείο Κυκλάδων εντοπίστηκε και ψηφιοποιήθηκε επιλογή υλικού που ανήκε στον μηχανικό μεταλλείων Στέφανο Εξαδάκτυλο, συμπεριλαμβανομένων 23 φωτογραφιών που αναδεικνύουν την κοινωνική και εργασιακή ιστορία του Μεγάλου Λιβαδιού, καθώς και έξι σχεδιαγράμματα μεταλλευτικών στοών.

Κατά τη διάρκεια της παραμονής της στη Σέριφο το χειμώνα του 2024-5, που πραγματοποιήθηκε σε συνεργασία με το Kotoki Art Space, η καλλιτέχνης Σοφία Ντόνα εξερεύνησε τοπικά αρχεία και αφηγήσεις, αποκαλύπτοντας ίχνη της Αικατερίνης Βαλσαμάκη, μιας κεντρικής φιγούρας στην εξέγερση του μεταλλείου σιδήρου στο Μέγα Λιβάδι. Το τελικό έργο της καλλιτέχνης συνδυάζει αρχαιακή έρευνα, προφορικές μαρτυρίες και οπτικές αναπαραστάσεις βασικών χώρων και

προσώπων της απεργίας του 1916, συνθέτοντας τις μεταλλευτικές παραδόσεις και τις τοπικές μυθολογίες σε μια πολύπλευρη αφήγηση.

Κατά τη διάρκεια της παραμονής του Ignacio Acosta στο νησί κατά την ίδια χρονική περίοδο, που επίσης φιλοξενήθηκε σε συνεργασία με το Kotoki Art Space, ο καλλιτέχνης κατέγραψε βασικές τοποθεσίες εξόρυξης σιδήρου και μνήμης της κοινότητας, παράγοντας μια σειρά από 50 εικόνες. Οι χώροι που αποτυπώνονται περιλαμβάνουν τις μεταλλευτικές υποδομές και τα μεταλλεία του Κουταλά, του Μεγάλου Λιβαδιού και του Άσπρου Κάβου, καθώς και χώρους κοινοτικής μνήμης και εργασιακής δραστηριότητας, όπως το Μεταλλευτικό Μουσείο στο Μέγα Λιβάδι, το Δημοτικό Αρχείο Σερίφου, το Σωματείο Μεταλλωρύχων Σερίφου και τοπικούς συλλόγους ή χώρους ιδιωτών με σημαντικές αρχειακές συλλογές. Μετά την διευκρίνηση του καθεστώτος των πνευματικών δικαιωμάτων των καταλογογραφημένων συλλογών, το αρχειακό υλικό θα πρέπει να ψηφιοποιηθεί, να εισαχθεί σε ένα κεντρικό αποθετήριο και να δημοσιευθεί επιλεκτικά στο διαδίκτυο. Πρόθεσή μας είναι να ξεκινήσουμε τη συζήτηση σχετικά με τη φύση και το πεδίο εφαρμογής ενός τέτοιου αποθετηρίου σε αυτό το εναρκτήριο συμπόσιο αφιερωμένο στην Σέριφο.

Αλεξάνδρα Χριστακάκη **Στα σπλάχνα της Σερίφου**

Στο βιβλίο “Στα σπλάχνα της Σερίφου” προσπάθησα να χωρέσω μαρτυρίες των εν ζωή μεταλλεργατών της Σερίφου που «φροντίζουν» την ιστορία, τη μνήμη και την ταυτότητα του νησιού σε μια εποχή όπου οι λέξεις «τουριστική ανάπτυξη» ακούγονται σαν οδοστρωτήρας, ενώ εμφανίζονται επιχειρηματίες που διεκδικούν το μισό νησί, εκεί που υπήρχαν κάποτε μεταλλευτικές δραστηριότητες.

Κατέγραψα μαρτυρίες από οχτώ υπερήλικες σήμερα άνδρες, οι οποίοι την δεκαετία 1953-1963, όταν έπεσαν οι τίτλοι τέλους στην λειτουργία των μεταλλείων στο νησί, ήταν παιδιά, ανήλικοι εργάτες στις στοές, στην επιφάνεια της γης, στο φόρτωμα, στις ξυλοδεσιές, στα φουρνέλα, στην οικοδομή των εργατικών κατοικιών ή στο χημείο. Όλοι έχουν να θυμηθούν ατυχήματα, δυστυχήματα, νεκρούς που κουβάλησαν στον ώμο τους. Το χτύπημα της καμπάνας ακόμη και σήμερα τους προκαλεί ανατριχίλα, γιατί τότε ήταν προμήνυμα θανάτου. Ήταν παιδιά που στερήθηκαν τα γράμματα για το μεροκάματο από ήλιο σε ήλιο και περπατούσαν ώρες ατελείωτες για να φτάσουν στις στοές ή στο λιμάνι, στο ίδιο εκείνο λιμάνι που οι εκάστοτε εργολάβοι των μεταλλείων κατέπλεαν με τα κότερα. Σήμερα – υπερήλικες άνδρες οι περισσότεροι – κουβαλούν ακόμη στο σώμα τους αναπηρίες από την παιδική τους ηλικία, γιατί τότε ήταν απλά «αριθμοί» σε εργατικά ατυχήματα, για τα οποία δεν αποζημιώθηκαν ποτέ. Υπήρξαν θύματα στυγνής εκμετάλλευσης. Τους έκλεψαν την παιδική ανεμελιά, τους έκλεψαν ένσημα, τους έκλεψαν την πατρογονική γη με εκβιασμό. Αυτοί οι άνθρωποι έζησαν τα γεγονότα και δεν άκουγαν μόνο ιστορίες από τους γονείς τους – μεταλλεργάτες και αυτοί από την εμβληματική περίοδο της ματωμένης εξέγερσης

του 1916. Εκείνης της εξέγερσης που το αίμα τεσσάρων εργατών θεμελίωσε και καθιέρωσε στην Ελλάδα το 8ωρο, το οποίο σήμερα – έναν αιώνα μετά – αμφισβητείται. Κατέγραψα την μαρτυρία μιας 95χρονης γυναίκας, κόρης και συζύγου μεταλλεργάτη, που ο άνδρας της στα 22 του χρόνια έμεινε ανάπηρος από εργατικό ατύχημα, γιατί όλα τότε ήταν θέμα ατομικής ευθύνης. Η μνήμη της δεν διέγραψε ούτε μια λεπτομέρεια εκείνης της εκμετάλλευσης και της κακοποίησης του τόπου και των ανθρώπων. Κατέγραψα στο νησί και τις μαρτυρίες τεσσάρων παιδιών μεταλλεργατών, που ανήκουν σε αυτή την γενιά με το τραυματικό βίωμα των γονιών και των παππούδων τους στα λεηλατημένα σπλάχνα της Σερίφου. Όλοι αυτοί επιμένουν να κρατήσουν ζωντανή την ιστορία της λεηλασίας που υπέστη η Σέριφος, και να μην παραχωρήσουν σπιθαμή από της γη τους σε διεκδικητές. Εντόπισα μέσα σε συρτάρια – ανάμεσα σε καλά φυλαγμένες φωτογραφίες – το βιβλιάριο εγγραφής ενός μεταλλεργάτη στο σωματείο τον Ιούλιο του 1916, πριν την αιματοβαμμένη εξέγερση του Αυγούστου. Συνοδεύεται από το καταστατικό λειτουργίας με την υποχρέωση να το τηρήσει ο ίδιος ως συνδικαλισμένος εργάτης. Ευκαιρία για σύγκριση με τα σημερινά απαξιωμένα εργατικά σωματεία σφραγίδες.

Ο σημερινός επισκέπτης στο «πληγωμένο» από αυτήν την αμφιλεγόμενη ανάπτυξη νησί, αντικρίζει παντού τρύπες, μπάζα, σκουριασμένα εγκαταλειμμένα μηχανήματα, σκάλες φόρτωσης υπό κατάρρευση, τρυπημένα βαγονέτα. Και μια μικρή αναθηματική πλάκα στην μνήμη των νεκρών μεταλλεργατών να θυμίζει μόνο στους μνημένους τί έγινε εκεί. Ωστόσο κανένα μουσείο αφιερωμένο σε αυτούς που τους αφαίμαξαν οι εκάστοτε εργολάβοι – Γερμανοί και Έλληνες – “ψυχή τε και σώματι” για δεκαετίες. Καμία σήμανση που να οδηγεί στον τόπο του μαρτυρίου των εργατών.

Όλα ξεκίνησαν τον Γενάρη του 2024, όταν τελείωσα την ανάγνωση του δότομου μυθιστορήματος της Μαίρης Κόντζογλου “Από ήλιο σε ήλιο”, την οποία ευχαριστώ γιατί οι αφηγήσεις της μου ξύπνησαν την ανάγκη να βρεθώ στο νησί, να παρατηρήσω τις στοές και τις τρύπες που είχα μεν ξαναδεί, αλλά δεν είχαν «φωνή», να ακούσω τις ιστορίες τους που έκρυβαν στα σπλάχνα τους, να αναζητήσω τους τελευταίους εναπομείναντες εργάτες που ακόμη ζουν, να καταγράψω τις μνήμες τους, να ανασυστήσω μέσα μου μια ολόκληρη εποχή ενός ελληνικού εργασιακού Μεσαίωνα. Δεν αρνήθηκε κανείς να μου μιλήσει. Αυτό με «υποχρέωσε» να μετατρέψω τις ζωές τους σε βιβλίο. Όσο ακόμη ζουν. Τα μέλη του Συλλόγου Μεγάλου Λιβαδίου Σερίφου, «φροντιστές» της ιστορίας του νησιού κόντρα στα ιδιωτικά συμφέροντα, με φιλοξένησαν και με βοήθησαν στην καταγραφή των μαρτυριών αυτών και τους ευχαριστώ πολύ. Πολύτιμη η πολύχρονη προσπάθεια του καθηγητή του ΕΜΠ Νίκου Μπελαβίλα για την συνδρομή της επιστήμης στην διάσωση της ιστορικής μνήμης και της ένταξης της μεταλλευτικής Σερίφου στα Παγκόσμια Μνημεία Πολιτιστικής Κληρονομιάς που χρήζουν προστασίας και ακυρώνουν τα master plan του real estate της κερδοσκοπίας. Ο ιστορικός Βαγγέλης Καραμανωλάκης, με προθυμία μελέτησε το καταστατικό του σωματείου των μεταλλεργατών το 1916 και κατέγραψε στο βιβλίο τις πολύτιμες παρατηρήσεις του συγκρίνοντας με την σημερινή εποχή της απαξίωσης και του εκφυλισμού του συνδικαλισμού. Ένα μεγάλο ευχαριστώ στον ποιητή Δημήτρη Ζάχαρη, που επιμελήθηκε τις συνεντεύξεις και μας πρόσφερε ένα υπό έκδοση ποίημά του, όπου υπάρχει ο συμβολισμός της ασφυξίας και του εγκλωβισμού που βιώνει ο ίδιος ως ασθενής της νόσου Als, με την οποία ο νους, η μνήμη και τα συναισθήματα του ασφυκτιούν μέσα στο ακινητοποιημένο πάσχον σώμα, όπως ο εγκλωβισμένος στην σκοτεινή γαλαρία που καταρρέει. Ένα μεγάλο ευχαριστώ και στον Ματθαίο Φραντζεσκάκη και τις

εκδόσεις Πυξίδα της Πόλης, που έβαλαν στο χαρτί τις μνήμες των τότε ανήλικων μεταλλεργατών· για να μην πούμε ότι δεν γνωρίζαμε. Για να απελευθερωθεί η φωνή της αλήθειας από τα σπλάχνα της Σερίφου και να γίνει πυξίδα της μνήμης.

Ευάγγελος Φ. Λάσκαρης

Μιλώντας Σερφιώτικα: Μια αναφορά στη Σερφιώτικη ντοπιολαλιά

Είναι αλήθεια ότι κάμποσο καιρό πριν, είχα ξεκινήσει να καταγράφω παλιές σερφιώτικες λέξεις και εκφράσεις, ανασύροντάς τες από τη μνήμη μου, έτσι ακριβώς όπως τις έλεγε και μου τις μάθαινε η συγχωρεμένη η μητέρα μου. Η Ευφροσύνη Φωκ. Λάσκαρη, το γένος Ιωάννη Χαρ. Κοτσίκου, ιερέως, γεννήθηκε στη Σέριφο στις αρχές του εικοστού αιώνα και έζησε στο νησί έως ότου παντρεύτηκε τον πατέρα μου, δηλαδή λίγο μετά την κατοχή. Έχοντας λοιπόν αυτές τις αναμνήσεις σαν αρχική «μαγιά», ας το πω έτσι, αλλά και με αφορμή ένα γεγονός που μου συνέβη στην απάνω Χώρα κάποιο πρωινό, αποφάσισα, καίτοι παντελώς αναρμόδιος, να τολμήσω να γράψω ένα βιβλιαράκι, σχετικά με την σερφιώτικη ντοπιολαλιά. Το γεγονός που αναφέρω και το οποίο με παρακίνησε να γράψω αυτό το βιβλίο, ήταν ένα κάποιο μάλλον αστείο γεγονός, από αυτά που συμβαίνουν και τα οποία τα ξεχνάμε στη συνέχεια. Είδα λοιπόν μπροστά μου ένα παιδικό φίλο, βέρο Σερφιώτη, να ανεβαίνει με κόπο τα δύσκολα σκαλιά της Χώρας. Για να τον πειράξω περισσότερο, του λέω με παλιά σερφιώτικη προφορά: «Κα μωρέ σύ, βέτζου, βέτζου σε βλέπω να παένεις»... Με κοίταξε με έκπληξη, αλλά γρήγορα θυμήθηκε την παλιά αυτή σερφιώτικη έκφραση και μου απάντησε: «Τι να κάνω βρε Βαγγέλη, αφού με πονάνε τα ποδάρια μου»; Αυτό λοιπόν το γεγονός, αποτέλεσε την αφορμή να σκεφτώ ότι αν δεν έκανα κάτι, αυτές οι παλιές εκφράσεις και οι λέξεις, θα χαθούν σιγά σιγά μιας που κανείς σχεδόν δεν τις χρησιμοποιεί. Και παρά το γεγονός ότι δεν είμαι καθόλου σχετικός με το αντικείμενο, με μόνα εφόδια αυτά που μου είχε πει η μητέρα μου, αλλά και όσα εγώ θυμόμουνα αποφάσισα να γράψω αυτό το βιβλιαράκι, πιο πολύ στη μνήμη της μητέρας μου, που ήταν, να το πω έτσι, η

«ηγερία μου». Είδε κάποια στιγμή τα γραφόμενά μου η παιδική μου φίλη Ελευθερία Νικ. Ψαρρού, η οποία ενθουσιάστηκε με την ιδέα και μου πρότεινε να γίνει ένα βιβλιαράκι, να το εκδώσει ο Σύλλογος Φίλων Πολιτιστικής Κληρονομιάς και Περιβάλλοντος Σερίφου, όπως και έγινε δηλαδή, και όλα τα άλλα είναι πια, όπως λένε, «ιστορία».

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Καστανιάς Ε.Ν., Το γλωσσικό ιδίωμα των Λευκών Πάρου, Έκδοση Συλλόγου Λευκιανών Πάρου, 2004.

Λευιτικός Ν.Γ., Η Σέριφος του χτες, 2006.

Λιάτα Ε.Δ., Η Σέριφος κατά την τουρκοκρατία, Ίδρυμα έρευνας και παιδείας Εμπορικής τράπεζας, 1987.

Κοντοσόπουλος Ν.Ι., Τò γλωσσικό ιδίωμα τής Σερίφου, Έπετηρίς Έταιρείας Κυκλαδικών Μελετών 12, 1995, σ. 95-101.

Χρήστος Λούκος ***Ο κατάλογος του δημοτικού αρχείου / κοινοτήτων*** ***Σερίφου***

Από το 2017 έως το 2023 σε 6 καλοκαιρινές ταξινομικές αποστολές 10-15 προπτυχιακοί ή μεταπτυχιακοί φοιτητές και υποψήφιοι διδάκτορες του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης αλλά και άλλων πανεπιστημίων και ερευνητικών ιδρυμάτων της χώρας, με επικεφαλής τον Χρήστο Λούκο, ομότιμο καθηγητή Ιστορίας του Πανεπιστημίου Κρήτης, προσπάθησαν να εντοπίσουν, καταγράψουν και ταξινομήσουν τα σωζόμενα αρχεία του Δήμου και της Κοινότητας Σερίφου και της Κοινότητας του Μεγάλου Λειβαδίου.

Όλα ήταν στοιβαγμένα σε μια αποθήκη, κοντά στο Δημαρχείο. Διαπιστώσαμε ότι είχαμε μπροστά μας ένα πολύ πλούσιο αρχειακό υλικό που κάλυπτε, με μεγάλη πληρότητα, την περίοδο από το 1835 (έτος δηλαδή λειτουργίας των δήμων στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος) μέχρι σήμερα. Αυτές τις θεματικές ενότητες προσπαθήσαμε να αναδείξουμε κατά την καταγραφή και ταξινόμηση. Δηλαδή δεν σημειώσαμε απλώς ότι στον τάδε ταξινομικό αριθμό ανήκουν έγγραφα π.χ. του 1848, αλλά διαβάζοντάς τα, όλα σχεδόν, με την τόσο για πολλά από τα μέλη της ομάδας δύσκολη γραφή τους, προσπαθήσαμε να αναδείξουμε την πολυπλοκότητα της τότε κοινωνικής πραγματικότητας στην οποία αναφέρονται.

Το ταξινομηθέν υλικό των εγγράφων και καταστάχων, που ανέρχεται σε πολλές δεκάδες χιλιάδες τεκμήρια, τοποθετήθηκε σε ειδικά χάρτινα ταξινομικά κουτιά ή καλύφθηκε με ειδικούς χάρτινους φακέλους ή χαρτί περιτυλίγματος.

Παράλληλα με την κύρια δουλειά μας στα αρχεία του δήμου Σερίφου, καταγράψαμε και ταξινομήσαμε το αρχειακό υλικό του ναού του αγίου Αθανασίου, καθώς και το λησμονημένο και όχι άριστα φυλαγμένο αρχείο του Σωματείου Εργαζομένων Μεταλλωρύχων, Λατόμων και Οικοδόμων Σερίφου, το οποίο παραπέμπει, μεταξύ άλλων, στα τραγικά γεγονότα του 1916.

Επίσης καταγράψαμε συνοπτικά και χωρίσαμε σε κατηγορίες το φυλασσόμενο στο μουσείο μεταλλευμάτων του Μεγάλου Λειβαδίου τμήμα του αρχείου της μεταλλευτικής εταιρείας που έδρασε στη Σέριφο. Αρχείο που χρειάζεται κι αυτό μια γενναία παρέμβαση για να ταξινομηθεί με τον κατάλληλο τρόπο και να διαπιστωθεί έτσι ποια ιστορικά τεκμήρια από τη μακροχρόνια παρουσίας της μεταλλευτικής εταιρείας και την εργασία των μεταλλευτών διασώζονται και πού θα μπορούσαν να αναζητηθούν τα πράγματι μεγάλα κενά στο υλικό αυτό που αφέθηκε εκτεθειμένο σε ποικίλες φθορές και απώλειες.

Ας επανέλθουμε στο δημοτικό ή κοινοτικό αρχείο Σερίφου. Όπως ήδη αναφέρθηκε, έχουμε μπροστά μας ένα πολύ πλούσιο αρχειακό υλικό που καλύπτει, με μεγάλη πληρότητα, την περίοδο από το 1835 μέχρι σήμερα. Και αν λάβουμε σοβαρά υπόψη μας το πλήθος των μαρτυριών που διασώζει ένα πλήρες δημοτικό αρχείο, δεδομένου ότι σε αυτό καταχωρίζονται δράσεις ή πληροφορίες των δημοτών από τη γέννηση έως τον θάνατό τους, δικαιολογείται η άποψή μας ότι με βάση αυτό θα ξαναγραφεί με εγκυρότητα η ιστορία του νησιού και ότι με τον πλούτο πληροφοριών που αυτό περιέχει μπορούμε να τολμήσουμε τη σκιαγράφηση μιας συνολικής εικόνας για την κοινωνία της Σερίφου επί δυο περίπου αιώνες.

Στα ηλεκτρονικά ταξινομικά μας δελτία καταγράψαμε μεταξύ πολλών άλλων ιστορικά στοιχεία σχετικά με τον

αριθμό των κατοίκων, τους γάμους, τις γεννήσεις και θανάτους, τα επαγγέλματα και τις ασχολίες τους γενικότερα, τις σχέσεις μεταξύ τους, πληροφορίες για την εκπαίδευση, τη θρησκευτικότητα, τις υποχρεώσεις των πολιτών απέναντι στο κράτος (φορολογία, στρατολογία κλπ.) το οποίο με τις διαταγές και εγκυκλίους του ήταν συνεχώς παρόν, όσα γενικά αναδεικνύουν την καθημερινότητα των κατοίκων της Σερίφου τον 19ο και τον 20ό αιώνα. Είδαμε πώς οι ίδιοι οι δήμαρχοι στις ετήσιες εκθέσεις τους περιγράφουν λεπτομερώς την κατάσταση στην οποία βρίσκεται ο δήμος τους. Αλλού πρόβαλαν στοιχεία για τη σχέση του δήμου με τους ιδιοκτήτες των μεταλλείων, για την επιμονή κάποιων δημάρχων να μην ανεχθούν την άρνηση της εταιρείας στην καταβολή δημοτικού φόρου για την εξαγωγή του μεταλλεύματος.

Όλο το αρχειακό υλικό που ταξινομήθηκε θα μπορούσε να αποτελέσει το ιστορικό αρχείο Σερίφου υπό την επιστημονική εποπτεία των Γενικών Αρχείων του Κράτους. Το αρχείο αυτό τοποθετήθηκε στην αίθουσα συνεδριάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου, στο πρώτο επίπεδο του Δημαρχείου. Εκεί κατάλληλα τοποθετημένο σε αρχειοθήκες και με έναν υπολογιστή που περιέχει τον ηλεκτρονικό κατάλογο της ταξινόμησης, ελπίζουμε ότι θα ελκύσει κάθε ενδιαφερόμενο, ειδικό και μη, που θα θέλει να αναζητήσει στοιχεία για ανθρώπους που έζησαν στη Σέριφο τους δύο τελευταίους αιώνες και τα μικρά ή τα μεγάλα προβλήματα ή γεγονότα που τους απασχόλησαν.

Συνοψίζοντας, μπορούμε βάσιμα να ισχυριστούμε ότι με βάση τα αρχειακά τεκμήρια που εντοπίσαμε η ιστορία της Σερίφου και των κατοίκων της εμπλουτίζεται σημαντικά και δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για μια ουσιαστική μελέτη της. Και αυτή η ψύχραιμη και με ιστορικά κριτήρια μελέτη θα βοηθήσει στη διαμόρφωση μιας ιστορικής

μνήμης που δεν θα στηρίζεται σε αποπροσανατολιστικά στερεότυπα αλλά σε ουσιαστική γνώση του παρελθόντος και επομένως σε μια πιο ξεκάθαρη και υπεύθυνη αντιμετώπιση των ποικίλων προβλημάτων.

Θοδωρής Γ. Λιβάνιος

Ιστορικές και λαογραφικές έρευνες στη Σέριφο

Αφιερώνοντας όλη μου τη ζωή στην έρευνα, τη μελέτη, τη διάσωση, την προβολή, και τη διαφήμιση του ιστορικού και λαϊκού πολιτισμού της Σερίφου, έχω συλλέξει έναν μοναδικό πολιτιστικό θησαυρό, που ανέρχεται σε αμέτρητες ώρες οπτικοακουστικών καταγραφών. Με αυτό το πρωτοποριακό για τη Σέριφο έργο δημιούργησα το ανεκτίμητο «Αρχείο Θ.Γ.Λ.», με το οποίο δημιούργησα δεκάδες εκδηλώσεις και ντοκιμαντέρ που προβλήθηκαν από τηλεοπτικούς σταθμούς έως και στο εξωτερικό. Επιπλέον στοιχεία μεταδόθηκαν από εκατοντάδες ραδιοφωνικές εκπομπές, που επιμελήθηκα και παρουσίασα κυρίως στην Ελλάδα. Έδωσα συνεντεύξεις ακόμη και σε διεθνή μέσα. Πρωταγωνίστησα σε δύο κινηματογραφικές ταινίες βελγικής παραγωγής σε συνεργασία με το Ελληνικό Κέντρο Κινηματογράφου. Δημοσίευσα εκατοντάδες άρθρα σε ημερήσιες εφημερίδες των Αθηνών και σε περιοδικά. Για πάνω από είκοσι χρόνια εξέδιδα το έντυπο «Σερφιώτης», με το οποίο προσέφερα δωρεάν CD με κάλαντα της Σερίφου και χιλιάδες DVD με πρωτογενές υλικό. Έγραψα θεατρικά έργα που παίχθηκαν στη Σέριφο. Δημιούργησα 25 τραγούδια για την ιστορία των μεταλλείων και τους αγώνες των μεταλλωρύχων εργατών, τα οποία παρουσίασα σε συναυλία στο Φεστιβάλ Σουραυλιού και σε εκδηλώσεις στην Ελλάδα, ακόμη και στην ΕΡΤ, γνωστοποιώντας την αιματηρή απεργία του 1916, όπου εφαρμόστηκε το πρώτο Οκτάωρο. Για πολλά χρόνια στις 21 Αυγούστου πραγματοποιούσα την πεζοπορική διαδρομή Χώρα – Πετριά - Μ. Λιβάδι, με θέμα: «Ακολουθώντας τα βήματα του Σπέρα και των μεταλλωρύχων εργατών» με πολλά γκρουπ, αναφέροντας ιστορίες, παραδόσεις, θρύλους, χλωρίδα, πανίδα κλπ. Παρουσίασα βραδιά με άγνωστες και σπάνιες παλιές φωτογραφίες της Σερίφου, κυρίως των μεταλλείων.

Βράβευσα εκατοντάδες καλλιτέχνες της Σερίφου και όχι μόνο. Δημιούργησα το μοναδικό Φεστιβάλ Σουραυλιού «Τελενίκειος Ηχώ» με δεκάδες μαθητές. Δημιούργησα τη «Μουσική εγκυκλοπαίδεια της Σερίφου» με όλα τα παραδοσιακά τραγούδια. Το 1999, με τον δήμαρχο κ. Ελευθέριο Παλαιό, παρουσίασα την εκδήλωση «Μουσική και μουσικοί της Σερίφου» με τα βιογραφικά καλλιτεχνών του νησιού που είχαν φύγει από τη ζωή, συνεντεύξεις και ηχογραφήσεις τραγουδιών. Έγραψα πέντε βιβλία. Συμμετέχω σε δεκάδες άλλα, ακόμη και διεθνή, και στην Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος - Λαρούς με ποιήματα. Κατέγραψα στο «Άγνωστο γλωσσάρι της Σερίφου» περίπου 4.000 λέξεις με πλήρη στοιχεία. Είμαι ο τελευταίος στη Σέριφο που φτιάχνω ζυμωτό ψωμί σε παραδοσιακό ξυλόφουρνο, με προζύμι από της γιαγιάς μου, διαθέτω την τελευταία κρεβαταριά, αλλά... και την μοναδική αντρική φορεσιά του πάππου μου του Θοδωρή, κατασκευασμένη το 1910, από την οποία έβγαλαν αντίγραφα οι σύλλογοι.

Προτείνω, την παρουσίαση εκδηλώσεων για τη Σέριφο, είτε τις έχω ήδη παρουσιάσει εκτός Σερίφου είτε πρωτοεμφανιζόμενων: Το μαλακό / Σερφιώτες μεταλλωρύχοι στην Ερμιόνη / Καρπάθιοι στη Σέριφο, 19ος-20ος αιώνας / Ποιητικό θεατρικό έργο «Φωνή απόγνωσης της Σερίφου και του Εργάτη» / Αναπαράσταση της μάχης των εργατών με τους χωροφύλακες / Ο θησαυρός της άγνωστης πανίδας της Σερίφου / Άγνωστη χλωρίδα / Μουσική και μουσικοί / Οι ρίζες των παραδοσιακών τραγουδιών μας / Άγνωστες μαρτυρίες από τη γερmano-ιταλική κατοχή / Παραδοσιακά παιδικά παιχνίδια / Ολυμπιονίκες, βαλκανιονίκες, πανελληνιονίκες και άλλοι αθλητές / Βραβευμένοι Σερφιώτες / Σημαντικές επέτειοι / Ο γνήσιος παραδοσιακός γάμος / Η παραδοσιακή κούνια / Φεστιβάλ Σουραυλιού / Οι απόκριες με τις αυθεντικές Καπετανίες και Γύρες / Οι Καπετανίες 1983 & 1984 / Πόλεμος – Ειρήνη / Η Απεργία του 1916.

Να εξερευνηθούν και να αξιοποιηθούν: Τέσσερα σπήλαια (το σπήλαιο Θ. Γ. Λ., το ενάλιο, και άλλα δύο) και δύο σπηλιές (του Κύκλωπα και της Κεράς) / Πλήθος αρχαίων μνημείων: Οι κατακόμβες στη Χώρα που συνδέονται με τον μύθο του Περσέα, οι αρχαίες Σκουριές, της Γριάς το Κάστρο, δύο τύμβοι παντελώς ανεξερεύνητοι, ο πέτρινος πράσινος ανατέλλων ήλιος, τα υποθαλάσσια τείχη, το άγνωστο ναυάγιο, ο κορμός απολιθωμένου δένδρου, οι πανάρχαιες γούβες, τα λίθινα εργαλεία, τα εργαστήρια οψιδιανού, οι αρχαίοι ναοί, τα «Δρακόσπιτα», δύο άγνωστες βάσεις πύργων / Δύο τουλάχιστον συγκεκριμένες γαλαρίες / Η ιαματική πηγή Αλμυρού / Ο στάβλος με αλώνι στα Βαρδά Βουνάκια που αναφέρονται σε τραγούδι του 18ου αιώνα.

Άλλες θέσεις με θρύλους και παραδόσεις όπως: Στοιχειωμένα σημεία, τα «μαρμαρένια σκαλιά», η ηφαιστειακή δίοδος που εκπέμπει ασταμάτητα καπνό, οι βραχογραφίες, οι ανθρωπόμορφοι βράχοι, η ματωμένη πέτρινη παλάμη, το μοναστήρι που καταστράφηκε πρόσφατα, καθώς και πολλά έργα λαϊκού πολιτισμού, όπως τα καλάμια με τα βάγια, ο Βασίλης, το λιοντάρι, το αμίλητο νερό, η Στρίνα.

Να θεσμοθετηθούν: Η διαδρομή «Ακολουθώντας τα βήματα του Κ. Σπέρα και των μεταλλωρύχων εργατών» / Κολυμβητικός αγώνας προς τιμή του Κ. Σπέρα: «Τα Σπεράκια» / Προτάσεις του γερο-μεταλλωρύχου Γ.Θ.Λ. για ονοματοθεσίες με τα ονόματα των θυμάτων της απεργίας / Να γίνει τιμητικό αφιέρωμα σε Νίκο Λιβάνιο & Φρ. Σομμαρίπα, θεμελιωτές της ανάδειξης της ιστορίας των μεταλλείων με τους αγώνες του 1916 / Να τιμηθούν οι ελάχιστοι εναπομείναντες μεταλλωρύχοι εργάτες / Να αξιοποιηθούν τα 25 τραγούδια για τους αγώνες των μεταλλωρύχων από μεγάλους καλλιτέχνες, βήμα ανάδειξης της ιστορίας των μεταλλείων / Να ενταχθούν στην άυλη

πολιτιστική κληρονομιά τα σουραύλια / Να κατασκευαστεί κρήνη στον Ράτσουνα / Να προστατευθούν τα τέσσερα φυτά που κινδυνεύουν (πρίνος, αλημιά, ρίκκη, βαγιές).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Λιβάνιος Θ. Γ., Οι Δώδεκα Αγώνες, 1988.

του ιδίου, Φωνή απόγνωσης της Σερίφου και του εργάτη, 1995.

του ιδίου, εφημερίδα *Ο Σερφιώτης*, 1996-2010.

του ιδίου, Οι ρίζες των κοινών παραδοσιακών τραγουδιών Κιμώλου Σερίφου, Δήμος Κιμώλου, 2011.

του ιδίου, 100 χρόνια από την αιματηρή απεργία των μεταλλωρύχων εργατών της Σερίφου το 1916, Δήμος Σερίφου, 2016.

του ιδίου, Σπήλαιο Γ.Θ.Λ. της Σερίφου (αδημοσίευτο).

του ιδίου, Αμπέλια και παραδοσιακά κρασιά της Σερίφου (αδημοσίευτο).

Γεώργιος Γαβαλάς ***Περί των αρχαιοτήτων της Σερίφου***

Το έργο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Κυκλάδων κατά τα έτη 2018 έως και 2024 επικεντρώθηκε σε δράσεις για την προστασία και την ανάδειξη των αρχαιοτήτων της νήσου Σερίφου.

Ενδεικτικά αναφέρονται δράσεις που αφορούν στην μεταφορά και την επανέκθεση των αρχαιοτήτων της Αρχαιολογικής Συλλογής Σερίφου σε τμήμα του Δημοτικού Ξενώνα Περσεύς, που παραχωρήθηκε από τον Δήμο Σερίφου, και στις ποικίλες περιοδικές εκθέσεις και άλλες εκδηλώσεις που διοργανώθηκαν κατά τη διάρκεια της λειτουργίας του Αρχαιολογικού Μουσείου Σερίφου από τον Ιούλιο του 2021 και εξής. Το νέο Αρχαιολογικό Μουσείο Σερίφου που θα έχει διαχρονικό χαρακτήρα, έχει ως σκοπό την ανάδειξή του ως το σημείο εκκίνησης για την επίσκεψη των μνημείων και αρχαιολογικών χώρων της Σερίφου, καθώς και τον κύριο τόπο παρουσίασης σημαντικών πολιτιστικών δραστηριοτήτων σύγχρονου πολιτισμού σε συνεργασία και με άλλους φορείς.

Επίσης ενδεικτικά αναφέρονται δράσεις όπως η προετοιμασία των φακέλων για κηρύξεις αρχαιολογικών χώρων, η επιφανειακή έρευνα στη Σεριφοπούλα και στη νησίδα Βους στο πλαίσιο της συνεργασίας με το Νορβηγικό Ινστιτούτο για το πρόγραμμα επιφανειακής έρευνας των Μικρών νησίδων των Κυκλάδων, η συντήρηση κειμηλίων, η επίβλεψη εργασιών σε μνημεία όπως στον Αγ. Ελευθέριο στο Τσιγκούρι και η εύρεση τμήματος ψηφιδωτού δαπέδου ύστερης ρωμαϊκής περιόδου που συμπληρώνει την εικόνα για την κατοίκηση στο νησί κατά την περίοδο αυτή, καθώς και τα αποτελέσματα έως σήμερα από την συστηματική επίβλεψη οικοδομικών και άλλων έργων σε όλο το νησί.

Τέλος, ειδική μνεία γίνεται στο έργο «Μετάλλων Τόποι», πράξη που υλοποιήθηκε κατά τα έτη 2021-2023 στο πλαίσιο συγχρηματοδοτούμενου ευρωπαϊκού προγράμματος εδαφικής συνεργασίας Ελλάς-Κύπρος, κατά το οποίο πραγματοποιήθηκαν ποικίλες δράσεις για την ανάδειξη της αρχαίας και σύγχρονης μεταλλευτικής και μεταλλουργικής κληρονομιάς της Σερίφου και την περαιτέρω αξιοποίηση τους στο πλαίσιο δράσεων για την ανάδειξη της ιδιαίτερης φυσιογνωμίας της πολιτιστικής ταυτότητας της Σερίφου ως πρόταση για την Αειφορία εν γένει και ιδιαιτέρως για τον Βιώσιμο Τουρισμό στη Σέριφο.

Ουρανία Βιζυηνού

Εντοπισμός αρχαίων θέσεων στη Σέριφο

Στη Σέριφο έχουν πραγματοποιηθεί πολύ λίγες αρχαιολογικές έρευνες πεδίου. Η Εφορεία Αρχαιοτήτων Κυκλάδων έχει προβεί σε περιορισμένες σωστικές ανασκαφές με σημαντικά ευρήματα και σε μία συστηματική στον Άσπρο Πύργο, και η Σπηλαιολογική Εταιρεία έχει εξερευνήσει μερικώς το σπήλαιο του Κουταλά. Επιπλέον έχουν γίνει αρχαιομετρικές μελέτες για τη μεταλλευτική δραστηριότητα στο νησί. Η ιστορία της Σερίφου από τον Τ. Ε. Ευαγγελίδη το 1909 συντέθηκε από εξαιρετικά αποσπασματικές μαρτυρίες και κατά το μεγαλύτερο μέρος από όσα γνωρίζουμε για άλλα νησιά των Κυκλάδων. Υπάρχει επίσης το βιβλίο του Γιάννη Βαρλά, *Σέριφος, το άγνωστο νησί*, στο οποίο ο συγγραφέας, συγκεντρώνει περί τις 87 θέσεις με μνημεία εκτός της Χώρας.

Ο Βαρλάς αν και δεν ήταν αρχαιολόγος, περπατούσε πολύ, γνώριζε καλά το νησί και ήταν αποδέκτης προφορικών μαρτυριών. Ορισμένες από τις θέσεις που αναφέρει είναι γνωστά μνημεία, άλλες δεν είναι τόσο διακριτές και γνωστές, οπότε δεν είναι εύκολο να τις βρει κανείς στο πεδίο. Στο οδοιπορικό του συγγραφέα ορίζονται με πολύτιμες τοπογραφικές ενδείξεις, που γνωρίζουν (ή γνώριζαν) μόνο οι μόνιμοι κάτοικοι και αγρότες των περιοχών: μικροτοπωνύμια, ιδιοκτησίες, ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του τοπίου ή του πεδίου. Όλες αυτές οι θέσεις πρέπει να εντοπιστούν και να ενταχθούν στον χάρτη του νησιού.

Πέραν όμως των «θέσεων Βαρλά» υπάρχουν και άλλες, άγνωστες ακόμη και σε αυτόν, αρχαίες θέσεις στη Σέριφο, όπως οι τρεις που θα παρουσιαστούν ακολούθως.

Η πρώτη θέση είναι ο λόφος Πυργί (κατά τον χάρτη των εκδόσεων Ανάβαση), στην περιοχή Παμπά, στην βόρεια πλευρά του νησιού, ο οποίος εποπτεύει τους κόλπους της Συκαμιάς στα ανατολικά και του Καραβά στα δυτικά, και δεσπόζει του ακρωτηρίου του Άι Γιώργη του Βιγλή. Είναι δηλαδή θέση ιδανική για έναν πύργο παρατηρητήριο και καταφύγιο. Στην κορυφή του λόφου υπάρχουν ερείπια οικοδομήματος, καθώς και εκτενής λατόμηση και ημίεργοι λιθόπλινθοι οικοδόμησης. Δεν εντοπίστηκε κεραμική που θα επέτρεπε σαφή χρονολόγηση, πράγμα όχι ασυνήθιστο σε μέρη με έντονες κλίσεις όπως το συγκεκριμένο. Έχει παρατηρηθεί και σε άλλες περιοχές ότι η κεραμική παρασύρεται από τη βροχή και την αποσάθρωση του εδάφους προς τα χαμηλότερα επίπεδα των θέσεων, κατωφέρειες, ρέματα, παραλίες. Στη συγκεκριμένη θέση η πρόσβαση σε αυτά τα σημεία είναι ιδιαίτερα δύσβατη και απαιτεί συστηματική προσέγγιση. Ωστόσο διασώζεται κατά χώρα τμήμα μικρού μαρμάρινου κίονα ή κιονίσκου.

Η δεύτερη θέση βρίσκεται κοντά στο χωριό Πύργος, και συγκεκριμένα στην πηγή έξω από το χωριό, δίπλα στον δημόσιο δρόμο Καλλίτσου - Πύργου. Από την πηγή και προς το ύψωμα νοτίως της εκτείνεται σχετικά εκτενής οχύρωση. Η είσοδός της είναι εμφανής όταν προσεγγίζει κανείς την πηγή και το υπερκείμενο κτίσμα. Η δορυφορική απεικόνιση της περιοχής δείχνει το πιθανό περίγραμμα της κατασκευής. Βάσει αυτού του περιγράμματος διαπιστώθηκε στο πεδίο η βόρεια και δυτική πλευρά της οχύρωσης. Δεν έχουν διαπιστωθεί ακόμη η ανατολική και η νότια πλευρά, όπου το έδαφος είναι δύσβατο και υπάρχουν περισσότερες της μίας πιθανές εναλλακτικές πορείες του τείχους. Μόνο ένα όστρακο βρέθηκε στην περιοχή της οχύρωσης, όχι εύκολα χρονολογήσιμο. Κοντά στην εκκλησία υπάρχει μια καρδοπός, λίθινο σκεύος για την κονιορτοποίηση σιτηρών με διαχρονική χρήση.

Τρίτη θέση και κατά κάποιο τρόπο η πιο σημαντική αφού βρίσκεται στο Λιβάδι, που οικοδομήθηκε και οικοδομείται ιδιαιτέρως επιθετικά, είναι ο λόφος Κορύφιος, πάνω από το εργοστάσιο της ΔΕΗ και απέναντι από το εκκλησάκι της Αγίας Ειρήνης. Εδώ υπάρχει πληθώρα χρηστικής κεραμικής από τα ρωμαϊκά χρόνια και εξής, ενδεχομένως και ελληνιστικής, με συνήθη τα τμήματα οξυπύθμενων αμφορέων. Διασώζονται επίσης τμήματα οχύρωσης, τμήμα θολωτού κτίσματος ασαφούς χρήσης και χρονολόγησης, μαρμάρινο αρχιτεκτονικό μέλος (μάλλον άνω απόληξη βυζαντινού κίονα με συμφύες επιστύλιο), ληνός, τμήμα μολόπετρας χειρόμυλου. Και σε αυτή τη θέση είναι φανερά σημεία λατόμευσης για την κατασκευή οικοδομικού υλικού. Η κεραμική εκτείνεται με μικρότερη πυκνότητα στο απέναντι ύψωμα, της εκκλησίας της Αγίας Ειρήνης, όπου επίσης υπάρχει ληνός. Σε αυτά πρέπει να προσθέσουμε τμήμα μαρμάρινου περιρραντηρίου που βρισκόταν στο εκκλησίδιο του Ταξιάρχη πιο χαμηλά, προς τον δημόσιο δρόμο Λιβαδίου – Χώρας, και έχει μεταφερθεί στην αποθήκη αρχαιοτήτων. Στη συνέχεια της περιοχής υπάρχει το ύψωμα της Καμαλαύκας, όπου επίσης εντοπίστηκε κεραμική απροσδιόριστης χρονολόγησης αλλά οπωσδήποτε όχι σύγχρονη, και σε μία από τις κορυφές του υπήρχε τουλάχιστον μέχρι τη δεκαετία του '80 πέτρα χειρόμυλου, αντικείμενο με μεγάλη διάρκεια ζωής που βρίσκεται και σε αρχαίες θέσεις. Σήμερα η πρόσβαση στις κορυφές του υψώματος δεν είναι απρόσκοπτη.

Η προοπτική αυτών των πρώτων αυτοψιών είναι ο συστηματικός εντοπισμός και άλλων αρχαίων θέσεων και η τεκμηρίωση τους μέσω γεωθεσίας, τηλε-επισκόπησης και αυτοψιών στα πλαίσια προγράμματος με την σχετική τεχνική υποδομή και ομάδα μελετητών διαφορετικών ειδικοτήτων. Αυτή η προσέγγιση είναι ο πιο σύντομος και αποτελεσματικός τρόπος για την αποκάλυψη περισσότερων αρχαίων θέσεων, τον ορισμό των

επιφανειακά διαγνώσιμων περιγραμμάτων τους, καθώς και τον εντοπισμό κεραμικής, ώστε να διευκρινιστεί κατά το δυνατόν η χρονολόγησή τους.

Θερμές ευχαριστίες οφείλω στην Ειρήνη Γαλανού, γεωλόγο, η οποία με κινητοποίησε ως προς τον εντοπισμό των θέσεων μέσω τηλε-επισκόπησης, καθώς και στους φίλους Γιώργο Γαβαλά, επιμελητή της Εφορείας Αρχαιοτήτων Κυκλάδων, Σοφία Γαβριήλ, Δημοσθένη Διαμαντή, Ευάγγελο Λάσκαρη, Θοδωρή Λιβάνιο, Anne McCabe και Γιάννη Σπιλάνη για τις κοινές μας πεζοπορίες και πολλές βοηθητικές πληροφορίες.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βαρλάς Γ. Γ., Σέριφος. Το άγνωστο νησί, 1998.

Dill H.G., Bäuml W., Techmer A., Early Bronze Age Mining Activities on the Island of Seriphos, Greece, *Mediterranean Archaeology* 21, 2008, σ. 1-2.

Georgakopoulou M., Technology and Organisation of the Early Cycladic Metallurgy: Copper on Seriphos and Keros, Greece, Ph.D. Diss., University College, London 2005.

Georgakopoulou M., Bassiakos Y., Philaniotou O., Serifos Surfaces: a Study of Copper Slag Heaps and Copper Sources in The Context of Early Bronze Age Aegean Metal Production, *Archaeometry* 5.1, 2011, σ. 123-145.

Εύαγγελίδης Τ. Ε., 'Η νήσος Σέριφος καὶ αἱ περὶ αὐτὴν νησίδες. Μελέτη τοπογραφικο-ιστορική μετὰ χάρτου τῆς νήσου καὶ εἰκόνων, 1909.

Ἰωάννου Ἰ., Σπήλαιον “Κουταλᾶ” Σερίφου, *Δελτίον Ἑλληνικῆς Σπηλαιολογικῆς Ἑταιρείας* 11, 1971, σ. 17-22.

Ντούμας Χ. Γ., Σέριφος, Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον 18, 1963, Β, σ. 284.

Πάντου Π., Σέριφος, Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον 56-59, 2001-2004, Β.6, σ. 131.

Πάντου Π., Σέριφος, Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον 60, 2005, Β, σ. 925-926.

Πάντου Π., Σέριφος, Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον 61, 2006, Β, σ. 1096-1099.

Πάντου Π. (ἐπιμ.), Ὁ Ἄσπρος Πύργος, 2014.

Papadimitriou G.D., Fragiskos A.Z., The Study of Ancient Copper Slags from Seriphos, στο Y. Facorelis, N. Zacharias, K. Polikreti (Ed.), Proceedings of the 4th Symposium of the Hellenic Society for Archaeometry, National Research Foundation, Athens 28-31 May 2003, 2008, σ. 529-534.

Philaniotou O., Bassiakos Y., Georgakopoulou M., Early Bronze Age Copper Smelting on Seriphos (Cyclades, Greece), στο P. P. Betancourt, S. C. Ferrence (ed.), Metallurgy: Understanding How, Learning Why, Studies in Honor of D. Muhly, 2011, σ. 157-164.

Σαμαρτζίδου Ορκοπούλου Σ., Σέριφος, Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον 52, 1997, Β.3, σ. 915, 951.

Σαμαρτζίδου Ορκοπούλου Σ., Σέριφος, Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον 53, 1998, Β.3, σ. 803.

**Μαριάνθη Λιβανίου,
Ο ρόλος της Σερίφου στο δίκτυο μεταλλουργίας της
Πρώιμης Εποχής του Χαλκού στο Αιγαίο (3.200 - 2.000
π.Χ.)**

Η Πρώιμη Εποχή του Χαλκού αποτελεί μία κομβική περίοδο της ανθρώπινης ιστορίας κατά την οποία συντελούνται πολλές πολιτισμικές μεταβολές. Παρόλο που η Σέριφος έχει ερευνηθεί σε περιορισμένο βαθμό, είναι ένα νησί, που φαίνεται να διαδραμάτιζε σημαίνοντα ρόλο στο δίκτυο της εποχής αυτής στο Αιγαίο. Τα ευρήματα που έχουν έρθει στο φως, είναι ικανά να ανασυνθέσουν μια εικόνα για την ανθρώπινη δραστηριότητα της περιόδου αυτής διόλου ευκαταφρόνητη. Τα οικιστικά κατάλοιπα στη θέση Πλακάλωνα κάνουν ξεκάθαρη την ύπαρξη οργανωμένης κοινότητας στους προϊστορικούς χρόνους. Η δραστηριότητα που είναι στενά συνδεδεμένη με την Σέριφο έως και τη νεότερη ιστορία της είναι η μεταλλουργία, καθώς στο νησί υπάρχουν κοιτάσματα χαλκού, αργύρου και μολύβδου. Τα ευρήματα από τις θέσεις Αβεσσαλός, Κεφάλια και Φούρνοι πιστοποιούν την παρουσία όλων των σταδίων της μεταλλουργικής διαδικασίας, δημιουργώντας την εικόνα μίας οργανωμένης παραγωγής. Μαζί με την Κύθνο και την Σίφνο, αποτελούν τις τρεις βασικές πηγές μετάλλων διαχρονικά, αποτελώντας σημεία κομβικά για το αιγαιακό δίκτυο και συμβάλλοντας καθοριστικά στην ανάπτυξη επαφών μεταξύ των νησιών σε μία περίοδο με πολύ περιορισμένα μέσα.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Broodbank C., *An Island Archaeology of the Early Cyclades*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.

Catapotis M., *On the Spatial Organisation of Copper Smelting Activities in the Southern Aegean during the Early Bronze Age*, στο P. M. Day and R. C. P. Donnan (επιμ.), *Metallurgy in the Early Bronze Age Aegean*, Sheffield Studies in Aegean Archaeology 7, Oxford: Oxbow Books, 2007, σ. 207-223.

Georgakopoulou M., *Technology and Organisation of Early Cycladic Metallurgy: Copper on Seriphos and Keros*, Greece, Ph.D. Diss., University College, London, 2005.

Georgakopoulou M., Bassiakos Y., & Philaniotou O., *Seriphos Surfaces: A Study of Copper Slag Heaps and Copper Sources in the Context of Early Bronze Age Aegean Metal Production*. *Archaeometry* 53.1, 2011, σ. 123-145.

Georgakopoulou M., *Mobility and Early Bronze Age Southern Aegean Metal Production*, στο E. Kiriati, and C. Knappett (επιμ.), *Human Mobility and Technological Transfer in the Prehistoric Mediterranean*, British School at Athens Studies in Greek Antiquity, Cambridge: Cambridge University Press, 2016, σ. 46-69.

Pantou P., *Evidence of Prehistoric Habitation and Metallurgical Activities on Seriphos: The Site of Plakalona*, στο Y. Bassiakos (επιμ.), *Prehistoric Metal Production in the Aegean: Material Evidence and Analysis*, Heidelberg, Forthcoming.

Pantou P., *A Fragment of an Early Cycladic Figurine from the Prehistoric Settlement at Plakalona on Seriphos*, στο M. Marthari, C. Renfrew and M. J. Boyd, (επιμ.), *Early Cycladic Sculpture in Context*, Oxford and Philadelphia: Oxbow Books, 2017, σ. 103-106.

Papadimitriou G. D. and Fragiskos A. Z., The Study of Ancient Copper Slags from Serifos, στο Y. Facorellis, N. Zacharias and K. Polikreti (επιμ.), Proceedings of the 4th Symposium of the Hellenic Society for Archaeometry, National Hellenic Research Foundation, Athens, 28-31 May 2003, Oxford: Archaeopress, 2008, σ. 529-534.

Philaniotou, O., Bassiakos Y. & Georgakopoulou M., Early Bronze Age Copper Smelting on Seriphos (Cyclades, Greece), στο P. Betancourt and S. C. Ferrence (επιμ.), Metallurgy: Understanding How, Learning Why. Studies in Honor of James D. Muhly, Philadelphia, Pennsylvania: INSTAP Academic Press, 2011, σ. 157-164.

C. Renfrew, Η ανάδυση του πολιτισμού: οι Κυκλάδες και το Αιγαίο στην 3η χιλιετία π.Χ., Μτφ. Δ. Κοκκώνης, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2006.

Μπασιάκος Ι., Γεωργακοπούλου Μ., Η παραγωγή των αρχαίων μετάλλων και η μελέτη των αντίστοιχων καταλοίπων, στο Ι. Λυριτζής και Ν. Ζαχαριάς (επιμ.), Αρχαιολογικά: αρχαιολογικές, αρχαιομετρικές και πολιτισμικές προσεγγίσεις, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2010, σ. 419-442.

Σοφία Μαθιουδάκη

Εξελίξεις στις εικονιστικές παραστάσεις του μύθου της Μέδουσας και του Περσέα: από την αριστοκρατία στη δημοκρατία

Το τέλος των περσικών πολέμων και η εδραίωση της Αθηναϊκής Δημοκρατίας δημιούργησε ευνοϊκές συνθήκες για την ανάπτυξη των τεχνών. Σύντομα, όλες οι τέχνες (ποίηση, θέατρο κ.λπ.), αλλά και οι μεγάλες εκδηλώσεις του κοινωνικού βίου, όπως η θρησκεία και ο αθλητισμός πέρασαν στα χέρια του δήμου, σηματοδοτώντας την απομάκρυνση της Αθήνας και άλλων ελληνικών πόλεων-κρατών από το πρότυπο της αριστοκρατικής υπεροχής. Έτσι, η τέχνη σταδιακά παύει να εκφράζει κατά αποκλειστικότητα το αριστοκρατικό ήθος και θέματα όπως η ζωή στην πόλη κερδίζουν το ενδιαφέρον των αγγειογράφων, που αρχίζουν να διακοσμούν αγγεία με σκηνές γιορτών, θυσιών και δραματικών παραστάσεων. Εντός αυτού του νέου πολιτικού και ιδεολογικού πλαισίου, οι εικονογραφικές εξελίξεις στον μύθο της Μέδουσας κατά την Κλασική Περίοδο είναι δυνατό να ερμηνευθούν ως αντανάκλαση των ευρύτερων κοινωνικών μεταβολών, σε αντιπαράθεση με τα αισθητικά και αξιακά πρότυπα της Αρχαϊκής εποχής.

Στην Αρχαϊκή Περίοδο, η Μέδουσα αναπαρίσταται ως τρομακτική και τερατώδης φιγούρα με υπερμέγεθες κεφάλι, χαυλιόδοντες, φίδια αντί για μαλλιά και έντονη, απειλητική στάση σώματος, στοιχεία που διευκολύνουν τη συσχέτισή της με το αίσθημα του τρόμου και της αποτροπής. Μία τέτοιου είδους απεικόνιση αντικατοπτρίζει τα αριστοκρατικά ιδεώδη με έμφαση στην ισχύ, τον ηρωισμό και την ανωτερότητα των ημίθεων στην πάλη ενάντια στα τερατώδη στοιχεία.

Συνεπώς, η αναπαράσταση της Μέδουσας που επικρατεί στη διάρκεια της Κλασικής Περιόδου έρχεται σε εμφανή αντίθεση με προηγούμενες απεικονίσεις της, οι οποίες αν και δεν εκλείπουν εξ ολοκλήρου, δίνουν τη θέση τους σε μία νέα απεικονιστική προσέγγιση. Πλέον δεν παρουσιάζεται ως αποκρουστικό τέρας, αλλά αποδίδεται ως μια όμορφη, νέα, ήρεμη και σχεδόν τραγική γυναικεία μορφή. Τα άγρια χαρακτηριστικά της αντικαθίστανται από λεπτά και συμμετρικά χαρακτηριστικά προσώπου, οι βόστρυχοι αντικαθιστούν τα φίδια και η μορφή της συχνά εμφανίζεται ξαπλωμένη ή λαβωμένη εντείνοντας την αίσθηση της αθωότητας και ευαλωτότητας.

Λαμβάνοντας υπόψη τις πολιτικές εξελίξεις κατά τη μετάβαση από τους αρχαϊκούς στους κλασικούς χρόνους, η μεταβολή ως προς την απεικόνιση της μορφής της Μέδουσας θα μπορούσε να προσεγγιστεί ερμηνευτικά ως μια έμμεση κριτική στην αριστοκρατία και στη βία που ασκείται από μέρους των εκπροσώπων της. Ο Περσέας, γιος του Δία και της Δανάης, κόρης του Ακρίσιου, βασιλιά του Άργους, έχοντας τη βοήθεια του Ερμή και της Θεάς Αθηνάς, απεικονίζεται τόσο ως ήρωας που ολοκληρώνει την αποστολή του όσο και ως δράστης του φόνου όχι ενός τέρατος, αλλά μιας νέας, γαλήνιας και ανυπεράσπιστης γυναικείας φιγούρας. Ως εκ τούτου, ο φόνος της Μέδουσας, που εκτελείται από το χέρι ενός αριστοκράτη και κατ' εντολήν ενός δεύτερου, του Πολυδέκτη, μυθικού βασιλιά της Σερίφου, παρουσιάζεται από τον αγγειογράφο με ευαισθησία, αποπνέοντας μια αίσθηση κατανόησης και ενδεχομένως οίκτου. Αυτή η νέα, κατά κάποιο τρόπο, πιο συμπονετική αναπαράσταση της Μέδουσας, υπογραμμίζει την τραγικότητά του θανάτου της, αναδεικνύοντας την πολυπλοκότητα της πράξης του Περσέα και κατά συνέπεια υπονομεύει τη μονοδιάστατη εικόνα του ήρωα-εκτελεστή. Επομένως, η επικράτηση αυτής της νέας τάσης σε ότι αφορά τις αναπαραστάσεις την Μέδουσα είναι πιθανό να

δηλώνει την απομάκρυνση των πόλεων-κρατών από το αριστοκρατικό πρότυπο και την υιοθέτηση μιας νέας, πιο δημοκρατικής και ανθρωποκεντρικής αντίληψης για τον κόσμο.

Ως αποτέλεσμα, η εξέλιξη στην απεικόνιση της Μέδουσας στο μεταίχμιο μεταξύ Αρχαϊκής και Κλασικής Εποχής δεν είναι απλώς αισθητική, αλλά και ιδεολογική. Αντικατοπτρίζει την αλλαγή στην αντίληψη της κοινωνίας για την εξουσία και πιο συγκεκριμένα την ηρωική βία, με την τέχνη να αναδεικνύεται ως φορέας νέων κοινωνικών αξιών.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Bury, J. B., and R. Meiggs. *Ιστορία Της Αρχαίας Ελλάδας*. Ινστιτούτο Του Βιβλίου - Α. Καρδαμίτσα, 2011.

Grimal P. *Λεξικό της Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιολογίας*. University Studio Press, 1991.

Hölscher, T. *Κλασική Αρχαιολογία: Βασικές Γνώσεις*. University Studio Press, 2005.

“Hydria | British Museum.” *The British Museum*, www.britishmuseum.org/collection/object/G_1873-0820-352. Accessed 1 Apr. 2025.

Karoglou, K. “Dangerous Beauty: Medusa in Classical Art.” [Επικίνδυνη Ομορφιά: Η Μέδουσα στην Κλασική Τέχνη.] *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, vol. 75, no. 3, 2018, pp. 1–47.

Mack, Rainer. “Facing down Medusa (an aetiology of the gaze).” [Αντιμετωπίζοντας τη Μέδουσα (μια αιτιολογία του

βλέμματος).] *Association of Art Historians*, vol. 25, no. 5, Nov. 2002, pp. 571–604.

Merle du Bourg, Alexis, et al. *Under the Gaze of Medusa. From Ancient Greece to the Digital Arts* [Υπό το βλέμμα της Μέδουσας. Από την αρχαία Ελλάδα στις ψηφιακές τέχνες]. In Fine, 2023.

“Mixing Bowl (Bell Krater) with Perseus, Athena, and Hermes.” *Museum of Fine Arts Boston*, collections.mfa.org/objects/154107. Accessed 1 Apr. 2025.

“Olpe | British Museum.” *The British Museum*, www.britishmuseum.org/collection/object/G_1849-0620-5. Accessed 1 Apr. 2025.

Πλάντζος, Δ. *Ελληνική Τέχνη και Αρχαιολογία 1100-30 π.Χ.*. ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΠΟΝ, 2013.

Πλάντζος, Δ. *Οι Αρχαιολογίες του Κλασικού: Αναθεωρώντας τον εμπειρικό κανόνα*. Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, 2014.

Πλάντζος, Δ. *Η Τέχνη της Ζωγραφικής στον Αρχαιοελληνικό Κόσμο*. ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΠΟΝ, 2018.

“Terracotta Kylix: Siana Cup (Drinking Cup).” *The Metropolitan Museum of Art*, www.metmuseum.org/art/collection/search/246931. Accessed 1 Apr. 2025.

“Terracotta Pelike (Jar).” *The Metropolitan Museum of Art*, www.metmuseum.org/art/collection/search/254523. Accessed 1 Apr. 2025.

Ελένη Λιβανίου Ροβίθη, Φλώρα Ροβίθη **Άγνωστες πτυχές του μύθου του Περσέα**

Το όνομα της Σερίφου συνδέεται με αυτό του Περσέα, σπουδαίας προσωπικότητας στον αρχαίο ελληνικό κόσμο που συνδέεται επίσης με το Άργος και τις Μυκήνες. Το μεγάλο του κατόρθωμα, ο αποκεφαλισμός της Μέδουσας, ώθησαν τους θεούς να τον μεταμορφώσουν σε αστερισμό μαζί με όσους εμπλέκονται στον σχετικό μύθο: Πήγασο, Ανδρομέδα, Κηφέα και Κασσιόπη, και Κήτος.

Συγκεντρώνοντας σ' ένα βιβλίο όσα νομίσματα αφορούν στον μύθο του, διαπιστώθηκε ότι το κεφάλι του Περσέα (αρχικά με φτερωτό καπέλο και μετά με φρυγικό ναυτικό σκούφο που μόνο ο Περσέας και ο Οδυσσεύς φορούσαν) απεικονίζεται στον εμπροσθότυπο αρκετών νομισμάτων (όπως αυτά της Σερίφου, της Αστυπάλαιας, μέχρι εκείνα από τις διάσπαρτες ελληνικές αποικίες). Το κατόρθωμά του απεικονίζεται και στον οπισθότυπο πολλών ρωμαϊκών νομισμάτων.

Λαμβάνοντας υπ' όψη τις παραλλαγές του μύθου και άλλα σχετικά δημοσιεύματα τονίζουμε άγνωστες πτυχές του και τον συγκρίνουμε με ορισμένους θεούς.

Συμπεράσματα: α) Ο Περσέας θεωρούνταν έμπειρος ναυτικός, ποντοπόρος, που μάλλον έμαθε τα ναυτικά στη Σέριφο. Από αυτήν -ή χρησιμοποιώντας την ως ενδιαμέσο σταθμό- ταξίδεψε σε πολλά άλλα μέρη (Μ. Ασία και Πόντος, Αίγυπτο και κυρίως στην πόλη Χέμμis όπου υπήρχε ναός με άγαλμά του). β) Θεωρούνταν επίσης πρώιμος ηλιακός θεός. γ) Σύγκριση του Περσέα με τον θεό Tlalok των Μεξικανών (σύμβολα: φρύνος & μανιτάρι). δ) Σύγκριση του Περσέα με τον σεληνιακό θεό Μήνα (Mên) που λατρευόταν σε πολλές πόλεις της Μ. Ασίας και στην Αττική, όπως ο Περσέας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Λιβανίου - Ροβίθη Ε. & Ροβίθη Φ., Νομίσματα από το μύθο του Περσέα (2012).

Λιβανίου - Ροβίθη Ε. & Ροβίθη Φ., Περσεύς, ένας καταστερισμένος ήρωας, Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων (2015).

Rovithis - Livaniou E. & Rovithis F., Perseus: Significances of a Big Greek Hero or an Early Sun-god, NOEMA 19, 2020, σ. 387-404.

Rovithis - Livaniou E. & Rovithis F., The Constellation of Perseus: From Greek Mythology to Astronomy, Romanian Astronomical Journal 30, 2020, σ. 221-237.

Rovithis - Livaniou E. & Rovithis F., Astronomical Symbols on Ancient Greek and Roman Coins Related to the Myth of Perseus, Romanian Astronomical Journal 30, 2020, σ. 239-258.

Λιβανίου - Ροβίθη Ε. & Ροβίθη Φ., Επίδραση του μύθου του Περσέα στις Τέχνες (υπό έκδοση).

Μαίρη Τζιράκη **Χωροταξικός Σχεδιασμός και Τουρισμός στο Δήμο** **Σερίφου**

Η μελέτη επικεντρώνεται στην καταγραφή των υφιστάμενων γεωγραφικών, περιβαλλοντικών και πολεοδομικών χαρακτηριστικών της Σερίφου, καθώς και στη χαρτογράφηση της υφιστάμενης τουριστικής δραστηριότητας με στόχο την αξιολόγηση των επιπτώσεων της ταχείας ανάπτυξης στον χώρο. Μέσα από τη μελέτη του τοπίου, της χρήσης γης, της αρχιτεκτονικής ταυτότητας και των υποδομών, επιχειρείται μια συνολική αποτίμηση της «φέρουσας ικανότητας» του νησιού – της μέγιστης πίεσης που μπορεί να δεχτεί το οικοσύστημα και η τοπική κοινωνία χωρίς να διαταραχθεί η ισορροπία τους.

Το ζήτημα της φέρουσας ικανότητας αποτελεί βασικό εργαλείο στον βιώσιμο τουριστικό σχεδιασμό, ιδίως σε ευαίσθητες νησιωτικές περιοχές. Στη Σέριφο η τουριστική ανάπτυξη παρουσιάζει έντονη εποχικότητα και γεωγραφική συγκέντρωση, γεγονός που δημιουργεί δυσανάλογες πιέσεις σε περιοχές χωρίς επαρκή σχεδιασμό ή υποδομές. Μέσω σύγχρονων μεθοδολογιών (ανάλυση δορυφορικών εικόνων, χαρτογραφική αποτύπωση, πολεοδομικά δεδομένα) καταγράφηκαν οι υφιστάμενες δομές και η διάχυση της τουριστικής χρήσης, αναδεικνύοντας κρίσιμες περιοχές που χρήζουν άμεσης παρέμβασης ή προστασίας.

Η μελέτη αξιοποιεί την ανάλυση SWOT προκειμένου να εντοπίσει δυνατά και αδύνατα σημεία του τοπικού συστήματος, τις εξωτερικές απειλές αλλά και τις αναδυόμενες ευκαιρίες. Ανάμεσα στα βασικά πλεονεκτήματα της Σερίφου περιλαμβάνονται η υψηλή αισθητική του τοπίου, η ελκυστική πολιτιστική κληρονομιά, η ανθρώπινη κλίμακα. Η Σέριφος, με βαθιές ρίζες στην ελληνική μυθολογία και σημαντική ιστορική και πολιτισμική

ταυτότητα, αποτελεί σήμερα έναν από τους πιο γοητευτικούς αλλά και ευάλωτους νησιωτικούς προορισμούς της χώρας. Η παρούσα μελέτη εντάσσεται στο πλαίσιο των προσπάθειών για την κατανόηση της σημερινής χωρικής και τουριστικής πραγματικότητας του νησιού και την αναζήτηση λύσεων που να συνδυάζουν την ανάπτυξη με τη διατήρηση της τοπικής φυσιογνωμίας και κληρονομιάς του οικιστικού ιστού και τη διατηρημένη κυκλαδική αρχιτεκτονική. Αντιθέτως, καταγράφονται ως προβληματικά η απουσία θεσμικού πλαισίου χρήσεων γης, η ανεπαρκής προστασία του φυσικού τοπίου εκτός σχεδίου, και η τάση υπερεκμετάλλευσης μέσω εξοχικής κατοικίας και τουριστικών μονάδων.

Η σημασία της μελέτης ενισχύεται από τη χρονική συγκυρία της προγραμματισμένης εκπόνησης του Ειδικού Πολεοδομικού Σχεδίου (ΕΠΣ) για τον Δήμο Σερίφου. Το ΕΠΣ αποτελεί ένα κρίσιμο εργαλείο σχεδιασμού που θα καθορίσει το πλαίσιο ανάπτυξης του νησιού για τις επόμενες δεκαετίες. Η μελέτη συμβάλλει ουσιαστικά στην τεκμηρίωση της χωρικής και περιβαλλοντικής κατάστασης και μπορεί να λειτουργήσει ως βάση για την οριοθέτηση χρήσεων γης, τη θέσπιση κατευθύνσεων προστασίας του τοπίου, και τον σχεδιασμό παρεμβάσεων που να ανταποκρίνονται στις τοπικές ανάγκες και ιδιαιτερότητες.

Ένα βασικό ζητούμενο είναι η αποσαφήνιση του «οράματος» για τη μελλοντική ανάπτυξη της Σερίφου. Η μελέτη εισηγείται έναν στρατηγικό προσανατολισμό που θέτει στο επίκεντρο την ποιότητα ζωής των μόνιμων κατοίκων, την προστασία των φυσικών και πολιτισμικών πόρων και τη στροφή προς ένα μοντέλο ήπιας, θεματικής μορφής τουρισμού. Οι προτεινόμενες πολιτικές περιλαμβάνουν τη θεσμοθέτηση σαφών ζωνών χρήσεων γης, την ενίσχυση των πολιτιστικών πόρων ως αναπτυξιακών εργαλείων, την υιοθέτηση συστημάτων

παρακολούθησης της δόμησης, αλλά και την προώθηση συμμετοχικών μορφών σχεδιασμού με τη συνεισφορά της τοπικής κοινωνίας.

Η πρόταση υπογραμμίζει την ανάγκη εναλλακτικών σεναρίων ανάπτυξης που να ενσωματώνουν τον παράγοντα της αβεβαιότητας και να επιτρέπουν προσαρμοστικότητα στις μελλοντικές συνθήκες. Με την αξιολόγηση τριών χωρικών σεναρίων (διατήρηση της υφιστάμενης κατάστασης, στοχευμένη παρέμβαση και εντατικοποίηση χωρίς έλεγχο) επιλέγεται ως βιώσιμη στρατηγική μια ισορροπημένη προσέγγιση, η οποία προτείνει διαφοροποίηση των τουριστικών ζωνών, αναβάθμιση των υφιστάμενων οικισμών και αποφόρτιση περιοχών φυσικής ευαισθησίας.

Η συμβολή της μελέτης εντάσσεται σε ένα ευρύτερο διεπιστημονικό πλαίσιο που επιδιώκει να επανατοποθετήσει τον νησιωτικό χωροταξικό σχεδιασμό ως μέσο κοινωνικής, περιβαλλοντικής και πολιτιστικής ισορροπίας. Η Σέριφος μπορεί να αποτελέσει πρότυπο ανθεκτικού νησιωτικού σχεδιασμού, βασισμένου σε ρεαλιστικές δυνατότητες, τοπικές ιδιαιτερότητες και μακροπρόθεσμο όραμα. Η μελέτη αυτή φιλοδοξεί να συμβάλει στη δημόσια συζήτηση για το μέλλον της Σέριφου, προτείνοντας τρόπους ώστε η τουριστική ανάπτυξη να μην λειτουργεί εις βάρος της ταυτότητας και της βιωσιμότητας του τόπου, αλλά να την ενισχύει με όρους ισορροπίας και γνώσης.

Καίτη Δημητσάνου Κρεμέζη **Ο αρχιτεκτονικός χαρακτήρας της Σερίφου**

Το σύμπλεγμα των Κυκλάδων είναι μια γεωγραφική ενότητα από 18 κατοικημένα νησιά που το καθένα έχει το ιδιαίτερο ιστορικό του παρελθόν, το δικό του φυσικό περιβάλλον, διαφορετικές οικονομικές δυνατότητες που καθόρισαν την εξέλιξή του, και προφανώς ιδιαιτερότητες στον αρχιτεκτονικό του χαρακτήρα. Για τους πολλούς προβάλλει μια ομοιογενής – σε πρώτη ματιά – εικόνα, η γνωστή παγκοσμίως ως ενιαία φυσιογνωμία του συμπλέγματος των κυκλαδίτικων τόπων. Η εντύπωση αυτή δημιουργείται καθώς οι γενικότερες υπερτοπικές συνθήκες όπως οι ιστορικές και πολιτισμικές, και κυρίως τα διοικητικά πλαίσια ως ένα βαθμό, καθόρισαν την γενική αυτή εικόνα. Ωστόσο, η ανομοιομορφη εξέλιξη του κάθε νησιού σε σχέση με το σύνολο στο οποίο ανήκει, η μοναδικότητά του, είναι καταφανής στον προσεκτικό παρατηρητή και αιτιολογημένη στο συστηματικό μελετητή.

Εγκαταστάθηκα στη Σέριφο το 1975. Έζησα την ραγδαία ανάπτυξη της Χώρας από ερείπια σε πολύφერνο τουριστικό προορισμό. Είχα την πρόθεση και τις ευκαιρίες να αξιοποιήσω τις γνώσεις μου στη μελέτη του νησιού και του κάθε οικισμού ξεχωριστά όπως παρουσιαζόταν στα τέλη του 20ου αιώνα. Μαζί με συνεργάτες συντάξαμε μελέτες που αποτυπώνουν συστηματικά εκείνη την εικόνα και αποκαλύπτουν τις αναπόφευκτες αλλαγές, θετικές και αρνητικές για το νησί και τον ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό του χαρακτήρα.

Η συμμετοχή μου σε μελέτες για το νησί της Σερίφου:

(1991-1992) Αναπτυξιακές δυνατότητες Σερίφου. Φορέας ανάθεσης Δήμος Σερίφου. Ομάδα μελέτης: Αρχιτέκτονες: Βοτύλια Λουκία, Κρεμέζη Αικατερίνη, Μίχα Μαρία και

λοιπές ειδικότητες.

Προϋπόθεση για τη σύνταξη του προγράμματος ήταν η διεξοδική καταγραφή του φυσικού και του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος καθώς και των κοινωνικοοικονομικών δομών και σχέσεων που αναπτύσσονται μέσα σε αυτά. Κύριος στόχος της καταγραφής ήταν ο εντοπισμός των ουσιαστικών παραγόντων που συνθέτουν το διαμορφωμένο – τότε – υπόβαθρο στο οποίο μπορεί να βασιστεί ένας σύγχρονος αναπτυξιακός σχεδιασμός. Η επιτόπια έρευνα αποτέλεσε το κυριότερο μέσο επιβεβαίωσης των βιβλιογραφικών και των γραπτών πληροφοριών από εντόπιους μελετητές και της αντιστοιχίας τους με την παρούσα κατάσταση. Τα στοιχεία που προέκυψαν σχετικά με την οικιστική και αρχιτεκτονική της κατοικίας στο νησί ήταν σχεδόν όλα πρωτότυπα.

(1992-1996) Αιγαίο. Ιστορία των οικισμών και αρχιτεκτονική της κατοικίας. Αναλυτική τυπολογία της νησιώτικης – Αιγαιοπελαγίτικης κατοικίας. Ερευνητικό πρόγραμμα ΕΠΕΤ II-#450. Φορείς ΕΜΠ, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, εταιρεία Πέτα, Υπουργείο Πολιτισμού. Ερευνητική ομάδα Αικ. Δημητσάντου – Κρεμέζη επιστημονική υπεύθυνη, Ντ. Παπαιωάννου, Μ. Φινέ.

Αντικείμενο της έρευνας: Σ' αυτό το ευρύ και ιδιαίτερα σημαντικό τμήμα της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής η μελέτη εξειδικεύεται στην επισήμανση και αποσαφήνιση των αρχιτεκτονικών τύπων της κατοικίας των νησιών με άμεσο επιδιωκόμενο αποτέλεσμα την κατάταξή τους με βάση τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά τους και τη διερεύνηση, ως ένα βαθμό, των μεταξύ τους σχέσεων. Οι τύποι αυτοί, ανάλογα με τη διάδοσή τους στο οικιστικό σύνολο, καθορίζουν τη μορφή του και συντελούν στη διαμόρφωση του αρχιτεκτονικού χαρακτήρα του. Η αξιοποίηση του υλικού της έρευνας έχει πολλαπλούς στόχους και κυρίως εφαρμοσμένες μελέτες για τη διάσωση και διατήρηση του χαρακτήρα του οικιστικού συνόλου. Οι

αρχιτεκτονικοί τύποι των σεριφιώτικων σπιτιών αποτυπώθηκαν, σχεδιάστηκαν, περιγράφηκαν και συγκρίθηκαν με αυτούς των υπόλοιπων νησιών. Εκδόθηκε βιβλίο με τίτλο “*Το παραδοσιακό σπίτι στο Αιγαίο*”.

(2000) Ερευνητικό πρόγραμμα «Αιγαίο II». Διερεύνηση του υφιστάμενου πλαισίου δόμησης και της αποτελεσματικότητάς του στην προστασία της αρχιτεκτονικής φυσιογνωμίας των παραδοσιακών οικισμών του Αιγαίου και του περιβάλλοντός τους. Εφαρμογή σε 17 νησιά. Φορείς: Υπουργείο Αιγαίου – Πανεπιστήμιο Πατρών. Ανέλαβα ως κύρια ερευνήτρια για την Σέριφο.

Έρευνα: Πληρέστερη και συστηματικότερη γνωριμία με το πόσο σημαντικό είναι το συγκεκριμένο μέρος της αρχιτεκτονικής μας παράδοσης και κυρίως ποιες είναι οι ουσιαστικές συνιστώσες του ιδιαίτερου χαρακτήρα του οι οποίες προσφέρουν ουσιαστικά κριτήρια για την αξιολόγηση, την κριτική και τον έλεγχο των νέων επεμβάσεων σε αυτό.

Αποτελέσματα: Τεύχη με πλήρη στοιχεία για κάθε οικισμό, χάρτες με καθορισμό ορίων αρχικού συνεκτικού πυρήνα του οικισμού και ζώνη επέκτασής του. Το υλικό αξιοποιήθηκε από το Υπουργείο Αιγαίου για τον καθορισμό όρων δόμησης στους παραδοσιακούς οικισμούς Χώρα, Γαλανή, Κένταρχος, Παναγιά – εκδόθηκε προεδρικό Δ/γμα (ΦΕΚ 930/Δ)

(1991) «Κάστρο Σερίφου». Επίβλεψη ερευνητικής εργασίας τελειόφοιτου αρχιτεκτονικής ΕΜΠ (Νταγκλάρα Αννά).

Βίκυ Πριβαρτιτσιάνη

Στέρφα Γη: Μεθερμηνεύοντας το μεταλλευτικό τοπίο της Σερίφου

Το τοπίο της Σερίφου είναι ένα υπαίθριο μουσείο της μεταλλευτικής δραστηριότητας των κατοίκων της από την αρχαιότητα έως τις μέρες μας, σήμερα όμως οι χαράξεις του δεν είναι ξεκάθαρες ή πάντοτε προσβάσιμες.

Η παρούσα σχεδιαστική ιδέα συγκροτήθηκε μέσα από την έντονη βιωματική αντίληψη του τοπίου και τη στενή επαφή με τους κατοίκους, τα οποία οδήγησαν στη μελέτη και στον σχεδιασμό ενός δικτύου μεταλλευτικών διαδρομών που βασίζεται στα ήδη υπάρχοντα μονοπάτια. Η αρχή του δικτύου ξεκινάει από την καρδιά της μεταλλευτικής δραστηριότητας του νησιού, στο νοτιοδυτικό τμήμα του, ενώ ταυτόχρονα σχεδιάζονται ορισμένοι χώροι για την υποστήριξη του δικτύου αυτού: ένα κέντρο έρευνας, δύο σημεία πληροφοριών, και δύο σημεία στάσης.

Το Μεγάλο Λιβάδι, ως το μεγαλύτερο μεταλλευτικό κέντρο με τα περισσότερα τεκμήρια εκείνης της εποχής, αλλά και με την μεγαλύτερη κινητικότητα στο σήμερα, επιλέγεται για τη δημιουργία ενός Κέντρου Έρευνας Γεωλογικής, Μεταλλευτικής, Αρχαιολογικής και Βιομηχανικής Ιστορίας, γιατί σε αυτόν τον χώρο συνδυάζονται τα αιτούμενα για την πραγμάτωση ενός τέτοιου εγχειρήματος. Μέσα από τις παρεμβάσεις αυτές η παρούσα πρόταση στοχεύει στην ανάδειξη του μεταλλευτικού πλούτου της Σερίφου, και την ταυτόχρονη ανάδειξη του νησιού ως κομβικό σημείο της μεταλλευτικής κληρονομιάς των Κυκλάδων.

υπερσύνδεσμος: [https://ikee.lib.auth.gr/record/335922/?](https://ikee.lib.auth.gr/record/335922/?In=en)

[In=en](#)

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Μπελαβίλας Ν., Παπαστεφανάκη Λ. (επιμ.), Ορυχεία στο Αιγαίο. Βιομηχανική αρχαιολογία στην Ελλάδα, Μέλισσα, Αθήνα 2009.

Αρχείο Εξαδακτύλου, ΓΑΚ Κυκλάδων.

Θένια Αντωνιάδου ***Mine the Cycladic body***

Το καλλιτεχνικό πρόγραμμα Mine the Cycladic body διερευνά την αλληλεπίδραση της σύγχρονης τέχνης με τον πολιτισμό και την άυλη πολιτιστική κληρονομιά των Κυκλάδων, εστιάζοντας στο εξορυκτικό τοπίο του νησιού της Σερίφου.

Ο όρος Cycladic body αναφέρεται τόσο στο ορυκτό σώμα της γης και στο τοπίο, όσο και στα σώματα των κατοίκων της και στη μεταξύ τους αλληλεξάρτηση. Η απτή κληρονομιά της εξορυκτικής δραστηριότητας των Κυκλάδων, που εκτείνεται από τις προϊστορικές εποχές (Πρωτοκυκλαδικός πολιτισμός) μέχρι και σήμερα, έχει χαραχτεί στη μνήμη και τα σώματα των κατοίκων και έχει διαμορφώσει το κοινωνικό, πολιτισμικό και φυσικό περιβάλλον των νησιών. Αυτή τη στιγμή βρισκόμαστε σε μια κομβική στιγμή για το περιβάλλον, την ταυτότητα και την ιστορία των Κυκλάδων καθώς «ο τεχνικός της πολιτισμός» βρίσκεται στο όριο καταστροφής είτε λόγω της ερημοποίησης και της εγκατάλειψης είτε λόγω της άναρχης ανάπτυξης κερδοσκοπικών χρήσεων τουρισμού.

Το πρόγραμμα στοχεύει στην διατήρηση, ανάδειξη και ανασύνθεση της τοπικής ιστορίας που σχετίζεται με τον βιομηχανικό πλούτο (κτιρίων, εγκαταστάσεων, μνημείων, αφηγήσεων) μέσα από τη σύγχρονη τέχνη. Το πρόγραμμα περιλαμβάνει: α) συλλογή και καταγραφή προσωπικών ιστοριών μέσα από συνεντεύξεις/podcasts, β) διαγενεακά βιωματικά εργαστήρια χορού με συμμετοχή των κατοίκων και γ) δημιουργία μιας περιπατητικής, site specific performance από επαγγελματίες χορευτές και τους συμμετέχοντες των εργαστηρίων, στα μεταλλεία του Μεγάλου Λιβαδιού.

Μεταξύ των τριών ζωνών ορυκτών των Κυκλάδων – τα μεταλλεύματα (π.χ. μεταλλεία σιδήρου της Σερίφου, Σίφνου κ.α.), τα ηφαιστειακά πετρώματα (π.χ. θειωρυχεία και ορυχεία μπεντονίτη της Μήλου) και τα λατομεία (π.χ. Νάξου, Τήνου κ.λ.π.) – το πρόγραμμα επικεντρώνεται στα μεταλλεία σιδήρου της Σερίφου, καθώς όπως αναφέρει η ερευνητική ομάδα του ΕΜΠ στην πρότασή της για την θεσμική προστασία, διάσωση και ανάδειξη των μεταλλευτικών μνημείων και τοπίων της Σερίφου «η υποδομή της Σερίφου του 19ου και 20ου αιώνα κατέχει εξέχουσα σημασία στην βιομηχανική αρχαιολογία, την κοινωνική και οικονομική ιστορία τόσο της χώρας μας όσο και της μεσογειακής και ευρωπαϊκής ιστορίας της βιομηχανικής επανάστασης». Επίσης τον Ιανουάριο του 2025 το Ιστορικό Μεταλλευτικό Τοπίο του Μεγάλου Λιβαδιού και του Κουταλά ανακηρύχθηκε και επίσημα μνημείο παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς σε κίνδυνο από το World Monuments Watch (WMW) του World Monuments Fund (WMF).

Η χορογράφος - χορεύτρια Θένια Αντωνιάδου (ΜΑ Καλλιτεχνικές πρακτικές στο τοπίο) σε συνεργασία με μία έμπειρη δημιουργική ομάδα, την εικαστικό Σεκίν Ναϊντί, τον κινηματογραφιστή Παναγιώτη Ανδριανό, τη χορογράφο - ερευνήτρια Πωλίνα Κρεμαστά (ΜΑ Ανθρωπολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων) και την ερευνήτρια προφορικής ιστορίας Μαριλένα Κατσαρή (ΜΑ Λαογραφίας, ΕΚΠΑ) προτείνουν ένα πολυδιάστατο πρόγραμμα για το σώμα των Κυκλάδων, το οποίο συνδυάζει διαφορετικές μορφές τέχνης (χορός, εικαστικά) και επιστημονικές προσεγγίσεις (ανθρωπολογία, λαογραφία, εθνογραφία, κοινωνική και περιβαλλοντική ιστορία).

Τα ερωτήματα που θέτει το πρόγραμμα, σχετίζονται με τις έννοιες του τοπίου και του σώματος και την προσέγγιση

αυτών ως αλληλεξαρτώμενες οντότητες. Τι πληροφορίες έχει να μας δώσει το σώμα που κατοικεί στον συγκεκριμένο τόπο; Ποια είναι η σχέση του με το τοπίο; Είναι το σώμα τοπίο; Τι ιστορίες έχει να μας πει ένα εξορυστικό τοπίο; Ποια είναι η σχέση του τοπίου με το σώμα και την ανθρώπινη δραστηριότητα; Είναι το τοπίο σώμα; Πώς φέρνουμε στην επιφάνεια το αόρατο; Ποια είναι η ποιητική πλευρά ενός εξορυστικού τοπίου; Πώς επαναφέρουμε τη μνήμη για να επουλωθεί το τραύμα; Πού βρισκόμαστε; Πού ανήκουμε και πώς οραματιζόμαστε το τοπίο μας;

Αναγκαιότητα και στόχοι: Η καταστροφή των τοπίων που στέγασαν τις ιστορίες και τις ζωές μας προκαλεί σολασταλγία (solastalgia), νοσταλγία για τη γη που αλλάζει με τρόπους που δεν μπορούμε να ελέγξουμε. Η διαχείριση συναισθημάτων όπως η θλίψη, ο θυμός, η ανασφάλεια είναι κρίσιμη για να τα διοχετεύσουμε σε δράσεις που θα μας προσφέρουν ελπίδα, παρηγοριά αλλά και επανενεργοποίηση και δραστηριοποίηση. Η τέχνη μπορεί να ενισχύσει συναισθηματικά την τοπική κοινωνία και να λειτουργήσει θεραπευτικά για τους κατοίκους, δίνοντας αξία στις προσωπικές ιστορίες, προσεγγίζοντας τις κοινές αξίες της τοπικής κληρονομιάς και ενισχύοντας με συλλογικές πρακτικές τη σύνδεση της κοινότητας με τον φυσικό και πολιτιστικό της χώρο. Με αυτή τη σύμπραξη οι κάτοικοι θα ενισχύσουν την ενεργό συμμετοχή τους στην ανάδειξη της πολιτιστικής τους κληρονομιάς.

Η περιορισμένη πρόσβαση σε πολιτιστικές δραστηριότητες τους χειμερινούς μήνες αποτελεί πρόκληση για τις Κυκλάδες, καθώς οι κάτοικοι συχνά στερούνται ευκαιριών λόγω καιρικών συνθηκών και εποχικότητας του τουρισμού. Μέσω του προγράμματος επιδιώκουμε να δημιουργήσουμε ένα συνεχιζόμενο πολιτιστικό πυρήνα στην κοινότητα, προσφέροντας στους κατοίκους τη δυνατότητα να συμμετέχουν ενεργά στην καλλιτεχνική δημιουργία και να

συνδέσουν την τοπική κληρονομιά με την προσωπική τους ταυτότητα.

Τα βιομηχανικά μνημεία είναι αναγκαία για την κατανόηση της σχέσης ανθρώπου, φύσης και βιομηχανίας στο πέρασμα των αιώνων. Η performance επιδιώκει να αναδείξει αυτή την αξία και να ανοίξει ένα διάλογο για τη βιωσιμότητα και τη διαχείριση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων της περιοχής προσελκύοντας την προσοχή της παγκόσμιας κοινότητας στην πολιτιστική σημασία των Κυκλάδων.

Το πρόγραμμα στοχεύει στην ενδυνάμωση της τοπικής κοινότητας, δημιουργώντας συνεργασίες με φορείς, πολιτιστικούς οργανισμούς και άλλους παράγοντες. Η συνεργασία αυτή αφορά όχι μόνο την ένταξή τους στο πρόγραμμα, αλλά και τη συνδημιουργία και ανατροφοδότηση του έργου τους.

Διάρκεια: Σεπτέμβριος 2025 – Μάιος 2026

Τζώρτζια Μάγγου Τουλιάτου **Σύγχρονη τέχνη και η πηγή στη Σέριφο**

Η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου διοικητικά περιλαμβάνει τα νησιωτικά συμπλέγματα των Κυκλάδων και της Δωδεκανήσου. Συνίσταται από τις παρακάτω Περιφερειακές Ενότητες: Άνδρου, Τήνου, Μύκονου, Κέας - Κύθνου, Σύρου, Πάρου, Νάξου, Μήλου, Θήρας, Καρπάθου, Καλύμνου, Κω και Ρόδου με διοικητική έδρα την Ερμούπολη της νήσου Σύρου. Η εκδήλωση της ενεργής ηφαιστειότητας στο Νότιο Αιγαίο είναι παγκοσμίως γνωστή ως το Ηφαιστειακό Τόξο του Νοτίου Αιγαίου, μιας αλυσίδας ηφαιστειών μήκους περίπου 600 χιλιομέτρων και πλάτους 20-40 χιλιόμετρα, που εκτείνεται από τον Σαρωνικό Κόλπο στα δυτικά, έως τα νησιά Κως και Νίσυρος στα ανατολικά. Αποτελείται από τα ηφαιστειακά κέντρα Σουσακίου - Μεθάνων, Μήλου - Αντιμήλου - Κιμώλου, Χριστιανών - Σαντορίνης και Κω - Γυαλιού - Νισύρου, όπως επίσης και από έναν αριθμό υποθαλάσσιων ηφαιστειακών δομών (όπως το υποθαλάσσιο ενεργό ηφαίστειο Κολούμπο, 7 χλμ. ΒΑ της Σαντορίνης), που εντοπίστηκαν κατόπιν εκτεταμένων και συστηματικών ερευνών του θαλάσσιου πυθμένα του Αιγαίου. Η Σέριφος περιγράφεται εντός της πλούσιας γης που διατρέχει το Ηφαιστειακό Τόξο του Νοτίου Αιγαίου.

Η σχέση που δημιουργείται μεταξύ των τόπων που περιγράφονται κατά μήκος του Τόξου, αφορά στον καθορισμό των φυσικοχημικών χαρακτηριστικών τους με πεδίο μελέτης εδώ την υδροχημική σύσταση των νερών (πηγές και θάλασσες). Τα ιστορικά ιαματικά ύδατα αυτών των πηγών χαρακτηρίζονται ελαφρώς όξινα, με βασική χημική σύσταση Na-Ca-Mg-Cl-HCO_3 και κοινές θεραπευτικές ιδιότητες, γεγονός που τα καθιστά υπερ-δίκτυο θερμαλισμού. Οι αναγνωρισμένες ιαματικές πηγές (η διαδικασία αφορά στην αναγνώριση ιαματικών φυσικών

πόρων σύμφωνα με απόφαση του Υπουργού Τουρισμού, η οποία δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, ύστερα από σύμφωνη γνώμη της Επιτροπής Προστασίας Ιαματικών Φυσικών Πόρων) βρίσκονται (αλφαβητικά αναρτημένες) στη Θήρα, στην Κάλυμνο, στην Κίμωλο, στην Κύθνο, στην Κω, στη Μήλο, Νίσυρο και Ρόδο.

Θα ήταν ενδιαφέρον να δημιουργηθεί (με πρωτοβουλία της Περιφερειακής Ένωσης δήμων Νοτίου Αιγαίου) δίκτυο για τον θερμαλισμό - αειφορία - πολιτισμό, με βάση τη μετα-ηφαιστειακή υδροθερμική δράση των θερμών πηγών του ηφαιστειακού νησιωτικού τόξου (ένα από τα 18 νησιωτικά τόξα παγκοσμίως). Επίσης, ενδιαφέρον θα ήταν να προκληθεί (με πρωτοβουλία της ίδιας ένωσης) η αναγνώριση των θερμών πηγών του Αλμυρού, καθώς και η διερεύνηση από τους τοπικούς θεσμούς της ανάδειξης τους ως λουτρών, με τον χαρακτηρισμό του ασύγκριτου σε ομορφιά και δύναμη φυσικού τοπίου που τα περιβάλλει, ως γεωγραφικού τόπου με ιδιαίτερη φυσιογνωμία, άρρηκτα συνδεδεμένου με τη νεότερη Ιστορία της Ελλάδος.

Έπειτα από πρόσκληση του Kotoki Art Space επισκέφτηκα τη Σέριφο τον Μάιο του 2024 και στα πλαίσια της πολιτιστικής του δράσης, με την ευγενική υποστήριξη, την έγκριση και την τεχνική κάλυψη του Δήμου Σερίφου και του Δημοτικού Συμβουλίου καθώς και την έγκριση της Ιεράς Μητρόπολης Σύρου & Σερίφου και του Ηγούμενου Αρχιμ. Ευδόκιμου, παρουσίασα το μονόπρακτο (performance) έργο Inconnu, στην κεντρική πλατεία του χωριού Παναγιά. Οι συνθήκες αλλάζουν την παρατήρησή μας, το πλαίσιο αλλάζει το κείμενο. Ως εκ τούτου, προικισμένος με κινητές αναλογίες, που επηρεάζονται από μεταβαλλόμενες αιτίες, αυτός είναι τελικά ένας κόσμος προθέσεων. Αυτό που έχει ενδιαφέρον εδώ είναι οι προϋποθέσεις που μεταβάλλουν διαρκώς το υποκείμενο, το αντικείμενο, τον χώρο και τον χρόνο, τον τρόπο με τον οποίο βιώνουμε τον εσωτερικό

χρόνο και τον εξωτερικό χώρο, την αντίληψη που διαθέτουμε και καλλιεργούμε ως προς το αρχιτεκτονικό κέλυφος, την ατμόσφαιρα, την κλίμακα και την αναλογία. Διότι, όλα αυτά αποτελούν τις απαραίτητες συνθήκες για να υλοποιηθεί το υποκείμενο της σκέψης σε αντικείμενο μιας πραγματικής κατάστασης, δηλαδή σε έργο.

Το Kotoki Art Space ενισχύει την προώθηση πολιτιστικών ανταλλαγών μέσω προγραμμάτων διαμονής και καλλιτεχνικής ενασχόλησης μέσα στις ιδιαίτερες συνθήκες του νησιού της Σερίφου. Ο χώρος τέχνης Kotoki κατανοεί τον εαυτό του ως κόμβο έργου, που συνδέει τα διάφορα τοπικά δίκτυα με διεθνή δίκτυα μέσω της πολιτιστικής παραγωγής, μελετώντας τις πολυεπίπεδες διαστάσεις ενός τέτοιου εγχειρήματος με συμπεριλιπτικότητα: εντάσσοντας στο πρόγραμμά του «εξερευνητικούς περιπάτους», ανοιχτούς προς όλους, σε σημεία εξαιρετικού πολιτισμικού ενδιαφέροντος, όπως για παράδειγμα την πεζοπορία κατά μήκος της βραχώδους ακτής προς τα ιαματικά λουτρά του Αλμυρού που υλοποιήθηκε εντός του συγκεκριμένου τριμήνου. Η εργασία με τίτλο «Σύγχρονη τέχνη και η πηγή στη Σέριφο» εξετάζει τη διάσταση που μπορεί να ορίσει η δημιουργία ενός καλλιτεχνικού έργου στο νησί, όταν η οργάνωσή του πραγματοποιεί διανύσματα με την βαθιά ιστορία του τόπου.

Jeffrey Benjamin
Τα Χρώματα της Σερίφου

Ως προσκεκλημένος καλλιτέχνης στο Kotoki Art Space στη Σέριφο τον Οκτώβριο του 2023, άρχισα να ψάχνω στο τοπίο αναζητώντας ακατέργαστες χρωστικές ουσίες και μέταλλα. Η έρευνά μου στο τοπίο της Σερίφου κατέληξε σε μια σειρά έργων με χρωστικές ουσίες από βράχους και χώμα που βρήκα εκεί. Μόλις έφτασα, άρχισα να παρατηρώ τα ζωνηρά χρώματα της γης, και έτσι προσπάθησα να ζωγραφίσω με αυτά τα χρώματα: κόκκινη ώχρα, κίτρινη ώχρα, ακατέργαστη ώχρα. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, συνέβη κάτι ενδιαφέρον: Αρχισα να βλέπω το χρώμα πιο ζωντανά, άρχισα να σκέφτομαι και να ονειρεύομαι χρωματιστά, και τα χρώματα ανακατεύτηκαν στα χέρια μου με το κάρβουνο που είχα φέρει μαζί μου για να κάνω σχέδια. Οι τρεις εβδομάδες μου στη Σέριφο ήταν πολύ επιδραστικές: Έγινα ορυκτό, έγινα μέρος των πετρών και του τοπίου, μέρος της σκόνης και της άμμου και φίλος με τα σαλιγκάρια και τους βατράχους, τις γάτες και τα γαϊδούρια. Κατά τη διάρκεια αυτών των καθημερινών ταξιδιών στο τοπίο συνειδητοποίησα ότι η μεταλλευτική ιστορία της Σερίφου εκτείνεται πολλές χιλιετίες πίσω. Μετά την παραμονή μου εκεί, έμαθα για το έργο άλλων ερευνητών όπως η Όλγα Φιλανιώτου (Εφορεία Αρχαιοτήτων Κυκλάδων), ο Γιάννης Μπασιάκος και η Μυρτώ Γεωργακοπούλου που έχουν κάνει αρχαιομεταλλουργικές μελέτες εκεί.

Οι περισσότερες από τις χρωστικές που χρησιμοποιήθηκαν στους πίνακές μου στη Σέριφο είναι οξειδία του σιδήρου, αλλά η πράσινη χρωστική είναι πιθανότατα μια μορφή οξειδίου του χαλκού. Αν και ο χρόνος μου στη Σέριφο ήταν σύντομος (μόνο τρεις εβδομάδες), μου ενέπνευσε μια διαρκή περιέργεια στη γεωλογική και βιομηχανική ιστορία του νησιού. Σε αυτή την παρουσίαση θα προσφέρω μια

περιγραφή της καλλιτεχνικής και ιστορικής μου έρευνας στη Σέριφο, μαζί με μερικές ιδέες για μελλοντικές ερευνητικές κατευθύνσεις.

Μαίρη Κόντζογλου

Η Σέριφος είναι έμπνευση

Αυτή είναι η μικρή ιστορία μιας μεγάλης ιστορίας που έγραψα με αφορμή την μέγιστη ιστορία της απεργίας των Σερφιωτών το 1916. Είναι το δικό μου «ταξίδι» στο νησί και στην απεργία, που μ' έφερε σε επαφή με τις σύγχρονες Σερφιώτισσες και τους σύγχρονους Σερφιώτες για να διαπιστώσω πως υπάρχουν και τέτοιοι άνθρωποι. Που αγαπούν μ' αυτόν τον τρόπο τον τόπο τους. Και δεν απαρνιούνται τα πάντα μπροστά στο κέρδος. Αυτό το τελευταίο είναι το μεγαλύτερο όφελός μου. Το κρατώ σαν θησαυρό στη ψυχή μου.

Όταν για πρώτη φορά αντίκρισα τη Σέριφο και ενδιαφέρθηκα να μάθω πράγματα για το νησί, ήταν φυσικό να πληροφορηθώ και για την απεργία του 1916 που δε γνώριζα. Την ίδια στιγμή είπα «αυτή την ιστορία θα τη γράψω». Αρχικά διάβασα όσες πληροφορίες υπάρχουν διαθέσιμες στο διαδίκτυο – τις μαρτυρίες των Σερφιωτών, την ανάγνωση σχετικών βιβλίων και την αυτοψία στον τόπο τα έκανα αργότερα, όταν επισκέφθηκα το νησί. Εκείνο που πρώτα με εντυπωσίασε ήταν οι πολλές αναφορές που υπάρχουν στη μυθολογία για τη Σέριφο, πράγμα που δηλώνει πως διαδραμάτιζε σημαντικό ρόλο από τα πολύ παλιά χρόνια. Διαβάζω μυθολογία από μικρή και τη μελετώ ως ενήλικη. Εκτός από γοητευτική, έμπνευσμένη και σουρεαλιστική, εκτός από ηθογραφική και ψυχογραφική, τη θεωρώ σημαντική πηγή για την άυλη πολιτιστική κληρονομιά μας. Η διαπίστωση δε πως η απεργία του '16 είχε πολλές ομοιότητες με κάποιες από τις ιστορίες που αφορούν στο νησί, μου έδωσε την ιδέα να παραλληλίσω τη δική μου ιστορία με τη μυθολογία.

Έτσι, 1) Όπως κατά τη μυθολογία στη Σέριφο βασίλευε ο τύραννος Πολυδέκτης, στον 19ο αιώνα θα «βασίλευαν» οι

τύραννοι - εργολάβοι, οι Γκρώμαν ειδικότερα. 2) Όπως ο Πολυδέκτης, έτσι και οι Γκρώμαν, υπέβαλλαν σε μαρτύρια τους κατοίκους του νησιού για τον δικό τους πλουτισμό και διατήρηση της εξουσίας. 3) Όπως ο Περσέας απάλλαξε τη Σέριφο από τον Πολυδέκτη, έτσι ο Σπέρας, οργάνωσε τον τοπικό πληθυσμό ώστε να απαλλαγούν από τις αυθαιρεσίες των τυράννων/Γκρώμαν. 4) Όπως στη μυθολογία η Δανάη υπερασπίζεται τον μονάκριβο γιο της έναντι του τύραννου, έτσι οι Σερφιώτισσες υπερασπίστηκαν τους γιους, τους άντρες, πατεράδες και αδελφούς τους στην απεργία παίρνοντας το νόμο στα χέρια τους.

Έγραψα μια ιστορία στην οποία παρουσίασα τη ζωή στο νησί κατά την περίοδο των Γκρώμαν που καταλήγει στην ιστορική απεργία.

Αξιοποίησα:

Το υποβλητικό, γενναιόδωρο τοπίο της Σερίφου.

Την ιδιομορφία της τοπικής κοινωνίας, με έμφαση στη θέση της γυναίκας.

Τις ανθρώπινες και τις εργασιακές σχέσεις στα μεταλλεία. Την αλλοτρίωσή τους από την έλευση των εργολάβων και ειδικά των Γκρώμαν.

Παρουσίασα πώς οι κάτοικοι του νησιού από την αγροτική οικονομία πέρασαν βίαια στη βιομηχανική οικονομία, αφού την εποχή εκείνη, τα μέσα δηλαδή του 19ου αιώνα, από την πολιτεία αφ' ενός ενθαρρύνθηκαν οι δραστηριότητες εκμετάλλευσης του υπεδάφους, εφ' ετέρου θεσπίστηκαν ευνοϊκοί όροι μεταλλευτικών δικαιωμάτων. Με λίγα λόγια δόθηκε το ελεύθερο να καταστρατηγηθούν τα ανθρώπινα δικαιώματα – για εργασιακά δικαιώματα δε μπορούμε να μιλάμε ακόμη.

Παρουσίασα τη γέννηση μιας υποτυπώδους κατανόησης του κοινού εργασιακού συμφέροντος και την μετ' εμποδίων θέσπιση κάποιων εργατικών δικαιωμάτων.

Προσέγγισα το θέμα με κοινωνιολογικό ενδιαφέρον με έμφαση στις μεταβολές που προέκυψαν για το γυναικείο φύλο κυρίως, οι αλλαγές στα εργατικά δικαιώματα είναι αντικειμενικά αποδεδειγμένο.

Είμαι ευτυχής που απ' το βιβλίο μου πληροφορήθηκαν το γεγονός πολλές χιλιάδες του αναγνωστικού κοινού που, λογικά, δε θα το μάθαιναν ποτέ. Κλείνοντας θα πω ότι για μένα η Σέριφος και οι άνθρωποί της είναι έμπνευση.

Χανιώτη Άννα

Ο παππούς μου ο Βασίλης από το Μέγα Λιβάδι

Ποια είναι η σχέση μας με τον θάνατο σήμερα; Πόσο πολύ τον αποφεύγουμε ή δεν μιλάμε για αυτόν; Μπορεί η μνήμη να κρατήσει ζωντανούς τους ανθρώπους που έχουν πεθάνει; Με μια φωτογραφία σε ένα κάδρο, μια ιστορία σε ένα βίντεο καταφέρνουμε να θυμόμαστε, αυτούς που δεν θέλουμε να ξεχάσουμε;

Φανταστείτε τώρα ένα κορίτσι που πηγαίνει στην Σέριφο από τότε που γεννήθηκε κάθε καλοκαίρι και κάθε Πάσχα, για να δει τον παππού της που μένει στο Μ.Λιβάδι. Φανταστείτε πως για αυτό το μικρό κορίτσι αυτός ο παππούς δεν είναι απλά ο παππούς της αλλά ο ήρωας των παιδικών της χρόνων. Φανταστείτε τώρα πως αυτός ο παππούς δεν είπε ποτέ παιδικά παραμύθια στην μικρή αγαπημένη του εγγονή. Της έλεγε, ας πούμε: - Τί φοβάσαι πιο πολύ τους ζωντανούς ή τους νεκρούς; - Τους νεκρούς, έλεγε εκείνη. - Γιατί; Τους ζωντανούς πρέπει να φοβάσαι! Οι ιστορίες αυτού του παππού, ήταν γεμάτες από γαλαρίες, δυναμίτες, βαγονέτα, ζώα, κατοχή, μόχθο, κυνήγι, μοναξιά, θάνατο αλλά και γεμάτες οικογένεια, πανηγύρια, χορούς, φάρσες, θάλασσα και αγάπη.

Βρισκόμαστε δέκα χρόνια πριν στο Μ.Λιβάδι. Μ. Παρασκευή. Η εγγονή μεγάλη πια, τραβάει με μια κάμερα τον παππού της. Ο παππούς απαγγέλει ένα σερφιώτικο ποίημα, που έμαθε από τον πατέρα του και λέγεται την Μ. Εβδομάδα στη Σέριφο. Έπειτα αναπαριστά στην κουζίνα του σπιτιού του πως έβαζε τον δυναμίτη και ανατίναζε τα βουνά, για να φτιάξει τις γαλαρίες την εποχή που ως πιστολαδόρος δούλευε στα μεταλλεία, και στη συνέχεια εξομολογείται στην οικογένεια του γεγονότα και σκέψεις για τη ζωή του στα μεταλλεία και τη Σέριφο.

Σε όλες τις κουβέντες του ο θάνατος παραμονεύει από δίπλα, μα εκείνος δείχνει τόσο εξοικωμένος με αυτό, αφού έχει μάθει να τον αντιμετωπίζει κάθε μέρα - σου είπα, *όταν πολεμάς αυτές τις δουλειές δεν θα σκέφτεσαι την οικογένειά σου, πρέπει να αφοσιώνεσαι εκεί, πολλοί έχουνε σκοτωθεί.*

Τρία χρόνια περίπου μετά από τον θάνατο του αποφασίζω επιτέλους να ανοίξω αυτό το υλικό. Στόχος μου είναι να δημιουργήσω μια ταινία μικρού μήκους - ένα ντοκιμαντέρ για τον αγαπημένο μου παππού, που φάνταζε πάντα στα μάτια μου απρόμητος με ένα είδος ειδικού θάρρους, που διαμορφώθηκε από τα παιδικά του χρόνια, τη δουλειά του στα μεταλλεία και την μετέπειτα ζωή του σ' ένα σχεδόν έρημο Μ. Λιβάδι.

Ο παππούς μου έζησε τόσο κοντά με τον θάνατο, μα λάτρευε τη ζωή, τους χορούς, τα πειράγματα. Και όπως μου είπε και ένας θείος μου την ημέρα της κηδείας του: *Η μεγαλύτερη κληρονομιά που σας άφησε ο παππούς σας, ήταν η αγάπη του για τη ζωή.*

Βασίλειος Γαλουτζής, Έλλη Λιδωρικιώτη
Σερίφιος Βάτραχος: Ανάμεσα στη Γη και τον Άνθρωπο:
Η ιστορία των μεταλλωρύχων της Σερίφου μέσα από το θέατρο

1. Εισαγωγή – Πλαίσιο πρότασης

Η βιώσιμη ανάπτυξη προϋποθέτει την ενσωμάτωση του πολιτισμού σε όλες τις εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής. Στο πλαίσιο της Ατζέντας 2030 των Ηνωμένων Εθνών, οι Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης (ΣΒΑ) θέτουν το πλαίσιο για έναν πιο δίκαιο, ανθεκτικό και συμπεριληπτικό κόσμο. Το θέατρο, ως ζωντανή μορφή τέχνης και κοινωνικής έκφρασης, αποτελεί ιδανικό όχημα για τη διάχυση των αρχών της βιωσιμότητας και την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής. Σε αυτό το πλαίσιο, προτείνεται η δημιουργία και υλοποίηση μιας θεατρικής παραγωγής στη Σέριφο, εμπνευσμένης από την ιστορία των μεταλλείων και τους αγώνες των εργατών του νησιού. Η πρόταση αποσκοπεί όχι μόνο στην ανάδειξη ενός σημαντικού κεφαλαίου της τοπικής ιστορίας, αλλά και στη δημιουργία ενός παραδείγματος εφαρμοσμένης σύνδεσης πολιτισμού και βιώσιμης ανάπτυξης στην περιφέρεια. Η Σέριφος διαθέτει ένα μοναδικό αφήγημα που συνδυάζει τη βιομηχανική μνήμη, την κοινωνική πάλη και τη μυθολογική της ταυτότητα, στοιχεία που μπορούν να μετασχηματιστούν σε καλλιτεχνικό υλικό μεγάλης απήχησης.

Στο πλαίσιο αυτό θα υλοποιηθεί μια θεατρική παραγωγή εμπνευσμένη από την ιστορία της Σερίφου, με επίκεντρο τα μεταλλεία, την απεργία του 1916 και τους αγώνες των εργατών για ανθρώπινα δικαιώματα και αξιοπρέπεια. Στην παράσταση ο μύθος του Σερίφιου Βάτραχου αποτελεί τον δραματουργικό μανδύα του οποίου η σιωπή παραλληλίζεται με την σιωπή και ανοχή των μεταλλωρύχων ανά τους αιώνες, φιλοδοξώντας να

συνδεθεί η ιστορική μνήμη, η λαϊκή παράδοση, η μυθολογία και η καλλιτεχνική δημιουργία με στόχο την αφύπνιση, την εκπαίδευση και την κοινωνική ενδυνάμωση της τοπικής κοινότητας, δημιουργώντας έτσι ένα πολυφωνικό αφήγημα που γεφυρώνει παρελθόν και παρόν, πραγματικότητας και μύθου.

Μια τέτοια δράση ενισχύει άμεσα τουλάχιστον τέσσερις ΣΒΑ: τον στόχο 4 (ποιοτική εκπαίδευση) μέσω της συμμετοχικής διαδικασίας και των παράλληλων εκπαιδευτικών εργαστηρίων· τον στόχο 8 (αξιοπρεπής εργασία και οικονομική ανάπτυξη) προβάλλοντας την εργασία ως αξία και ιστορική καταβολή· τον στόχο 11 (βιώσιμες πόλεις και κοινότητες) αναδεικνύοντας την πολιτιστική ταυτότητα του τόπου και προσελκύοντας επισκεψιμότητα, και τον στόχο 16 (ειρήνη, δικαιοσύνη και ισχυροί θεσμοί) μέσω της θεματικής της κοινωνικής δικαιοσύνης και της συλλογικής μνήμης. Η Σέριφος, ως τόπος με βαθιά χαραγμένη τη μνήμη της εργασίας, της αντίστασης και της δημιουργίας, αποτελεί ιδανικό πεδίο για την εφαρμογή ενός τέτοιου οράματος. Το θεατρικό έργο που προτείνεται δεν αποσκοπεί μόνο στην ψυχαγωγία, αλλά κυρίως στην αφύπνιση, την εκπαίδευση και την κινητοποίηση. Μέσω της τέχνης η ιστορία του νησιού μπορεί να αναδειχθεί σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, προωθώντας ένα νέο μοντέλο πολιτιστικής ανάπτυξης που βασίζεται στον σεβασμό του τόπου, των ανθρώπων του και της συλλογικής του μνήμης.

2. Σκοπός και στόχοι της πρότασης

Γενικός σκοπός: Η δημιουργία ενός θεατρικού έργου που θα λειτουργήσει ως καλλιτεχνικό εργαλείο βιώσιμης ανάπτυξης και πολιτιστικής αναζωογόνησης της Σερίφου.

Ειδικοί στόχοι: Ανάδειξη της ιστορικής κληρονομιάς του νησιού / Ενίσχυση της πολιτιστικής ταυτότητας και συμμετοχής της τοπικής κοινότητας / Ενθάρρυνση διαλόγου γύρω από κοινωνικά, περιβαλλοντικά και εργασιακά ζητήματα / Προσέλκυση επισκεπτών και ενδιαφέροντος μέσω πολιτιστικού τουρισμού / Σύνδεση των τεχνών με την εκπαιδευτική διαδικασία.

3. Υλοποίηση – περιγραφή δράσης:

Α. Δραματουργική πυξίδα: Το έργο θα βασιστεί σε: Ιστορικές πηγές και μαρτυρίες για τα μεταλλεία και τις συνθήκες εργασίας / Τοπική μυθολογία (Περσέας - Σερίφιος Βάτραχος) / Ντόπιες παραδόσεις και λαϊκά τραγούδια / Σύγχρονες μαρτυρίες από απογόνους εργατών.

Β. Δομή παραγωγής: Έρευνα πεδίου και συνεντεύξεις με κατοίκους / Συγγραφή σεναρίου από θεατρικό συγγραφέα / Επιλογή και σκηνοθεσία από καλλιτεχνική ομάδα / Διοργάνωση παραστάσεων σε υπαίθριο χώρο (παλιά μεταλλεία, πλατεία, θεατράκι) / Παράλληλες εκπαιδευτικές δράσεις (workshops, συζητήσεις, προβολές).